



Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET KULLANIMINA İLİŞKİN  
GÖRÜŞLERİNİN DİJİTAL VATANDAŞLIK KAPSAMINDA İNCELENMESİ**

Beyhan TAN

Yüksek Lisans Tezi

VAN, 2019

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET KULLANIMINA İLİŞKİN  
GÖRÜŞLERİNİN DİJİTAL VATANDAŞLIK KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Beyhan TAN

Danışman

Prof. Dr. Zihni MEREY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

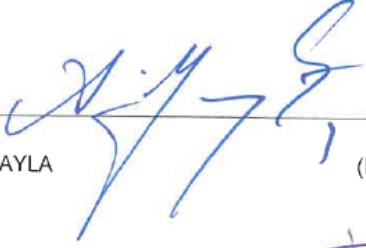
Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı


Yüksek Lisans Tezi

Van, 2019

## KABUL VE ONAY

Beyhan TAN tarafından hazırlanan "Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Açısından İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 31/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

  
Doç. Dr. Ahmet YAYLA (Başkan)

  
Prof. Dr. Zihni MEREY (Danışman)

  
Dr. Öğr. Üyesi Erhan ŞEN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Doç. Dr. Fuat TANHAN  
Enstitü Müdürü

## BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporum sadece Yüzüncü Yıl Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumun ..... Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

31/10/2019



Beyhan TAN

## TEŞEKKÜR

Bu çalışmada özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik görüşleri hakkında bilgi edinmeye çalışılmıştır. Çalışmada öğrenci görüşleri karşılaştırılmış ve ortaya çıkan sonuçlara göre önerilerde bulunulmuştur. Tezin her aşamasında bana desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle bana örnek olan, her konuda bana yol gösterip motive eden ve bana her zaman olumlu yaklaşımı ile katkı sağlayan değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Zihni MEREY' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin konusunun belirlendiği andan bitimine kadar bana her konuda destek sağlayan, veri toplama araçları hazırlanması aşamasında uzman olarak görüşlerinden istifade ettiğim Sayın Dr. Öğr. Üyesi Erhan ŞEN ve Doç. Dr. Üyesi Erhan GÖRMEZ hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans süreci boyunca görüşlerinden faydalandığım, desteğini esirgemeyen kıymetli dostum Sayın Emrah KULTAS' a teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimime başladığım andan itibaren bana maddi ve manevi manada destek veren, çalışmalarına bizzat iştirak edip yardımını esirgemeyen ve daima yanımda olan sevgili eşim Hayriye TAN' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

## ÖZET

Beyhan TAN, *Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Kapsamında İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019.

Bu araştırmanın amacı, devlet okulu ve özel okul öğrencilerinin dijital vatandaşlık kavramına yönelik görüşlerini karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu çalışma, nitel yöntemle yapılan bir durum(vaka) çalışmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu, Van İli İpekyolu İlçesi'nde eğitim veren Özel Çınar Ortaokulu 8. Sınıf Öğrencilerinden 20 öğrenci ile Van İli Edremit İlçesi'nde Eğitim veren Mehmet Akif İnan Ortaokulu'nun 8.Sınıf Öğrencilerinden 20 öğrenci olmak üzere 40 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri, nitel veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla elde edilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile araştırma verileri çözümlenmiştir. Devlet okulu ve özel okul öğrencileri arasında belirgin bir farklılık gözlenmemiş, dijital vatandaşlık boyutlarına yönelik öğrenci görüşleri birbirine benzerlik göstermektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin tümünün interneti kullandığı, daha çok cep telefonlarıyla erişim sağladıkları, interneti en çok eğlence amaçlı kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin genelinin internette alışveriş yaptıkları gözlenmiş, daha çok bilindik sitelere girdikleri görülmektedir. İnternette sahip olunan haklar konusunda öğrencilerin tamamının hak ve sorumluluklara uygun davrandıkları gözlenmektedir. Öğrenciler internet aracılığıyla daha çok akrabalarıyla ve arkadaşlarıyla görüştikleri görülmektedir. Bazı öğrencilerin oyunlar vasıtasıyla tanımadıkları kişilerle de görüştiklerini söyledikleri görülmektedir. Öğrenciler özel bilgilerini kimseyle paylaşmadıklarını belirtmektedirler. Öğrencilerin çoğunun bilişim suçlarından haberdar oldukları gözlenmektedir. İnternetin aşırı kullanımının beraberinde getirdiği sorunlardan haberdar olan öğrenciler, bu durumları; aşırı kilo alma-obezite, bağımlılık, göz rahatsızlıkları, şiddet, çevreye zarar verme, zorbalık, kas-iskelet rahatsızlıkları, baş ağrısı ruhsal bozukluklar, sinir bozuklukları, yorgunluk, tembellik, sosyalleşememe, dikkat dağınıklığı ve odaklanamama, radyasyona maruz kalmak olarak ifade etmektedirler.

### **Anahtar Sözcükler**

Dijital vatandaşlık, dijital vatandaşlığın alt boyutları, sosyal medya, internet

## **ABSTRACT**

Beyhan TAN, *Investigation of Secondary School Students' Perceptions on Internet Use within the Scope of Digital Citizenship*, Master Thesis, Van, 2019.

The aim of this study is to compare the views of public and private school students towards the concept of digital citizenship and to reveal similarities and differences. This is a qualitative case study. The study group consisted of 20 students from 8th grade students of Private Çınar Secondary School and 20 students from 8th grade students of Mehmet Akif İnan Secondary School in Edremit District of Van Province. The research data were obtained by a semi-structured interview form by using interview technique which is one of the qualitative data collection tools. Research data were analyzed with content analysis method. No significant differences were observed between public and private school students, and the views of students on digital citizenship dimensions were similar. According to the data obtained, it is seen that all of the students use the internet, mostly access them with their mobile phones and they use the internet mostly for entertainment purposes. It was observed that most of the students do shopping on the internet and log into more known sites. It is observed that all of the students behave in accordance with the rights and responsibilities regarding the rights held on the internet. It is seen that the students mostly talk to their relatives and friends via internet. It is seen that some students say that they also talk to people they do not know while playing games. Students state that they do not share their private information with anyone. It is observed that most of the students are aware of cyber crimes. Students who are aware of the problems caused by the excessive use of the Internet, explain these situations as; excessive weight gain-obesity, addiction, eye disorders, violence, environmental damage, bullying, musculoskeletal disorders, headache mental disorders, nervous disorders, fatigue, laziness, socialization, distraction and focus, and being exposed to radiation.

### **Key words**

Digital citizenship, sub-dimensions of digital citizenship, social media, internet

## İÇİNDEKİLER

<b>KABUL VE ONAY</b> .....	<b>İ</b>
<b>BİLDİRİM</b> .....	<b>İİİ</b>
<b>TEŞEKKÜR</b> .....	<b>İİİ</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>İV</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>Xİ</b>
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>Xİİ</b>
<b>KISALTMALAR DİZİNİ</b> .....	<b>XV</b>
<b>TABLolar DİZİNİ</b> .....	<b>XVİ</b>
<b>ŞEKİLLER DİZİNİ</b> .....	<b>XVİİ</b>
<b>1.BÖLÜM: GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
<b>1.1. Problem Durumu</b> .....	<b>1</b>
<b>1.2. Araştırmanın Önemi</b> .....	<b>5</b>
<b>1.3. Araştırmanın Amacı</b> .....	<b>6</b>
<b>1.4.Tanımlar</b> .....	<b>7</b>
<b>2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE</b> .....	<b>8</b>
<b>2.1. Vatandaşlık kavramı</b> .....	<b>8</b>
<b>2.2. Dijital Vatandaşlık Kavramı</b> .....	<b>9</b>
<b>2.3. Dijital Vatandaşlık ve Boyutları</b> .....	<b>12</b>
2.3.1. Dijital Erişim .....	12
2.3.2.Dijital Ticaret.....	15
2.3.3.Dijital İletişim.....	15
2.3.4.Dijital Okur-Yazarlık.....	16
2.3.5.Dijital Etik .....	17
2.3.6.Dijital Kanun (Hukuk).....	19
2.3.7.Dijital Hak ve Sorumluluklar .....	20
2.3.8.Dijital Sağlık.....	20
2.3.9.Dijital Güvenlik .....	22
<b>2.4. Dijitalleşme ve Çocuk</b> .....	<b>23</b>
2.4.1. Dijital Bağımlılık ve Çocuk.....	24



2.4.2. Eleştirel Dijital Okur-Yazarlık ve Çocuk.....	25
2.5. Dijital Vatandaşlık ve Eğitim .....	27
2.6. Dijital Vatandaşlık İle İlgili Yapılan Araştırmalar.....	27
<b>3. BÖLÜM: YÖNTEM .....</b>	<b>31</b>
3.1. Araştırmanın Modeli.....	31
3.2. Çalışma Grubu .....	31
3.2.1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri.....	32
3.3. Veri Toplama Aracı .....	32
3.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi .....	32
3.5. Geçerlik ve Güvenirlik.....	33
<b>4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....</b>	<b>36</b>
4.1. Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçlarına İlişkin Görüşleri .....	36
4.2. Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnternet Erişiminde Kullandıkları Araçlara İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	38
4.3. Öğrencilerin İnterneti Kullanırken Özen Gösterdikleri Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	39
4.4. Doğru ve Güvenilir Bilgilere Ulaşmak İçin Başvurulan Stratejilere İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	41
4.5. İnternet Kullanımında Sahip Olunan Haklara Yönelik Öğrenci Görüşleri .....	43
4.6. İnternet Ortamında Bulunan Bilişim Suçlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri .....	44
4.7. Bilişim Suçlarına Yönelik Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	46
4.8. İnternet Güvenliğini Sağlamada Başvurulan Yollara İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	48
4.9. İnternet Kullanırken Güvenliklerini Tehdit Eden Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	49
4.10. Aşırı İnternet Kullanımına Bağlı Olarak Karşılaştıkları Sağlık Sorunlarına İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	51
<b>5. BÖLÜM: SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....</b>	<b>55</b>

<b>5.1. Sonuç ve Tartışma .....</b>	<b>55</b>
5.1.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	55
5.1.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	56
5.1.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	56
5.1.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	57
5.1.6. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	58
5.1.7. Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	59
5.1.8. Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	60
5.1.9. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	60
5.1.10. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	61
5.1.11. Onuncu Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma .....	62
<b>5.2.Öneriler .....</b>	<b>64</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>67</b>
<b>EK 1. Görüşme Formu .....</b>	<b>76</b>
<b>EK 2. Görüşme İzni .....</b>	<b>78</b>

## KISALTMALAR DİZİNİ

**BİT:** Bilgi İletişim Teknolojileri

**BTK:** Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

**FATİH:** Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

**ISTE:** International Society for Technology in Education

**RTÜK:** Radyo Televizyon Üst Kurulu

**TDK:** Türk Dil Kurumu

**TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu



## TABLOLAR DİZİNİ

<b>Tablo 1:</b> Araştırmaya Katılan Öğrenciler .....	29
<b>Tablo 2.</b> Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçlarına İlişkin Görüşleri.....	33
<b>Tablo 3.</b> Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnternet Erişiminde Kullandıkları Araçlara İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	35
<b>Tablo 4:</b> Öğrencilerin İnterneti Kullanırken Özen Gösterdikleri Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri.....	36
<b>Tablo 5.</b> Doğru ve Güvenilir Bilgilere Ulaşmak İçin Başvurulan Stratejilere İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	37
<b>Tablo 6.</b> İnternet Kullanımında Sahip Olunan Haklara Yönelik Öğrenci Görüşleri.....	38
<b>Tablo 7.</b> İnternet Ortamında Bulunan Bilişim Suçlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri .....	40
<b>Tablo 8:</b> Bilişim Suçlarına Yönelik Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	41
<b>Tablo 9.</b> İnternet Güvenliğini Sağlamada Başvurulan Yollara İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	42
<b>Tablo 10.</b> İnternet Kullanırken Güvenliklerini Tehdit Eden Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	43
<b>Tablo 11.</b> Aşırı İnternet Kullanımına Bağlı Olarak Karşılaştıkları Sağlık Sorunlarına İlişkin Öğrenci Görüşleri .....	44

## ŞEKİLLER DİZİNİ

<b>Şekil 1:</b> Dijital Nesiller.....	9
<b>Şekil 2:</b> TÜİK Türkiye İnternet Kullanım İstatistikleri .....	12
<b>Şekil 3</b> TÜİK-06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya, 2013 .....	21



# 1.BÖLÜM

## GİRİŞ

### 1.1. Problem Durumu

Son elli yıllık süre zarfında gerçekleşen teknolojik gelişmeler sosyal hayatımızı etkilemekte ve değiştirmektedir. Yaşamımızı birçok açıdan kolaylaştıran teknoloji, bilgisayar ve internet daha farklı bir değişimi beraberinde getirmiştir. İnternet kullanımının ve buna bağlı akıllı telefonların hayatımıza girdiği günümüzde, insanların büyük bir kısmı bu teknolojiyi yoğun olarak kullanmaktadır. Çocuk yaştaki bireylerden gençler ve yaşlılara kadar birçok insan internet kullanmakta, birçok işlemini internet üzerinden yapmaktadır.

Yapılan çalışmalar gerek ülkemiz gerekse dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun interneti aktif bir şekilde kullandığını göstermektedir. TÜİK 2019 verilerine göre, Türkiye’de internet erişimi hane bazında %70 ‘i geçmiş durumdadır. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), Elektronik Haberleşme Sektörüne İlişkin İl Bazında Yıllık İstatistik Bülteni’ne göre (2019) Türkiye’de 2018 yılı sonu itibariyle 13,4 milyon sabit abone, 61,1 milyon mobil abone olmak üzere toplam 74,5 milyon geniş bant internet aboneliği vardır. Türkiye’de, 2018 yılında “4.5 G” bağlantısının da devreye girmesiyle internet kullanıcı sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Bu durum ülkemizde de dijital araçların kullanımının çok yaygın olduğunu göstermektedir.

Teknoloji, kullandığımız günlük kavramlarımızı da etkilemiştir. Bu bağlamda üzerinde durulan kavramların başında “vatandaşlık” kavramı gelir. Dijital araçların kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber “dijital vatandaşlık” kavramı ortaya çıkmıştır. “Dijital vatandaşlık” kavramı, Mike Ribble (2011) tarafından alan yazında ilk kez kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram, dijital teknolojilerin internet erişimi için kullanılan bir terimdir. İnsanların, internet ortamında sorumluluklarını ve sınırlarını belirleyen, iyi bir vatandaştan beklenen davranışların dijital ortamlarda da gösterilmesini ifade eden bir kavramdır. İnsanların internet kullanımlarının hızlı bir şekilde artması, sorumluluk ve etik çerçevesinde kullanma ihtiyacı, internet ortamının

bir takım tehlikelere açık olması gibi nedenler “dijital vatandaşlık” kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Dijital vatandaşlık kavramının alt boyutları bulunmaktadır. Bu boyutları Ribble(2011); dijital etik, dijital erişim, dijital hukuk, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık olarak belirtmektedir. Dijital etik, internet ortamında kendimizden beklenen davranışları sergilemek, hakaret etmemek, bilgi erişimine engel olmamak biçiminde ifade edilebilir. Dijital araçları kullanırken iyi bir insandan beklenen etik değerleri taşımak da denilebilmektedir. Dijital erişim, internet ortamında bilgi sahibi olma, dijital ortama katılım eylemini ifade etmektedir. Dijital hukuk, kullanıcıların yasal haklarını ifade eden bu kavram, internet ortamında kişilerin mağdur edilmemeleri için suç teşkil eden eylemlerden uzak durmaları gerekliliğini göstermektedir. Dijital iletişim, internet vasıtasıyla bilgi alışverişi ve iletişim sağlamayı ifade etmektedir. Dijital okuryazarlık, dijital ortamda genel okumaları anlatan bir kavramdır. Dijital ticaret, internet ortamında alış veriş yapma durumu olarak kısaca açıklanmaktadır. Dijital hak ve sorumluluk, kullanıcıların kendilerinden beklenen tutum ve davranışlarını ifade etmektedir. Dijital güvenlik, internet ortamında kullanıcıların aldığı önlemleri olarak tanımlanmaktadır. Dijital sağlık, kısaca internet ve teknoloji kullanımıyla ilgili meydana gelen sağlık sorunları anlamına gelmektedir.

İnternet kullanıcıları olarak adlandırılan dijital vatandaşların interneti kullanırken çevrimiçi durumların gerekli kurallarını bilmeleri önemli bir konudur. Günümüzde internet kullanım sıklığının artmasına bağlı olarak meydana gelen birtakım tehlikeler sonucunda bazı önlemler alınma ihtiyacı doğmuştur. Özellikle çocukların şiddete yönelmeleri, bilişim suçlarının artması, güvenlik zafiyetleri sebebiyle kişilerin mağdur edilmeleri, internet ortamındaki güvenlik açıkları, bazı kurum ve kuruluşların ekonomik zarara uğratılmaları, kullanıcıların kişisel bilgilerinin çalınması, çocukların bazı oyunlar sebebiyle intihar etmeleri gibi olumsuz sonuçlar güvenli internet kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Symantec‘ e göre (2010), çocukların internet ortamındaki olumsuz durumlarından ailelerin ancak %45’nin haberdar olduğu, çocukların beşte birinin internet kullanırken pişman oldukları davranışlarda buldukları, çocukların çevrimiçi ortamdan kaynaklı olumsuz durumlardan çok önemli

oranda etkilendikleri görülmektedir. Ayrıca çocukların interneti güvenli bir biçimde kullanırken internetin gerekli kurallarından haberdar oldukları ortaya çıkmış, fakat öğrencilerin internet ortamındaki değişimlere ayak uyduramadıkları gözlenmektedir (akt: Karaduman, 2011). Çocuk ve gençlerin internetten faydalanmaları için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Kadll ve diğerlerine göre (2010), çocukların büyük çoğunluğu internet kullanımını konusunda ailelerinden veya eğitimcilerden yeterli eğitimi almadıkları, ya kendilerinin araştırmaları sonucu ya da arkadaş ortamı içinde bu becerileri edinmektedirler (akt: Karaduman, 2011). Bu nedenle okul çağındaki çocukların internet kullanırken denetlenmeleri ve ailelerin de bilinçli olmaları gerekmektedir.

İnternet kullanım yaşı gün geçtikçe düşmektedir. Özellikle ortaokul düzeyindeki çocukların kritik dönemleri sayılan ergenlik dönemi birçok gelişimsel özellikler bakımından çok önemli sayılmaktadır. Bu yaştaki çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri dikkate alındığında çevresel faktörlerin etkisi bu dönemde daha yoğun hissedilmektedir. Bu bağlamda 11-16 yaş aralığındaki çocukların internet kullanma alışkanlıkları, gelişimleri açısından önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde internetin çocuklar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler taşıdığı gözlenmektedir. İnternetin çocuklar tarafından yoğun olarak kullanılmaya başlanması, onları birer dijital vatandaş olmalarını sağlamaktadır. Ancak yapılan bazı çalışmalar çocukların internet erişiminde bazı problemlerle karşılaştıklarını göstermektedir. Bu problemler şunlardır:

- Kişilerin dijital erişim süreleri ve sıklıkları arttıkça fiziksel problemlerde artış olmakta ve bu problemler göz yorgunluğu, sırt/boyun ağrısı, baş ağrısı, yorgunluk ve uykusuzluk olarak sıralanmaktadır (Kuzu ve arkadaşları, 2008).
- Bilgisayar kullanımının sonucu olarak çocukların yetişkinlere oranla daha fazla psiko-sosyal problemler yaşadıkları görülmektedir. Ailelerde internet kullanım sıklığının artması neticesinde çocuklar ve ergenlerin yetişkinlerden daha ciddi psiko-sosyal sorunlarla karşılaştıkları ortaya çıkmaktadır (Kuzu ve arkadaşları, 2008).



- Dijital ortamda daha çok zaman geçiren çocukların, interneti daha az kullanan çocuklara oranla kendilerini daha fazla yalnız hissettikleri görülmektedir (Deniz, 2010).
- Yaşadığı ortamda yeterince sosyal çevre edinemeyen kişilerin internet ortamında tanımadıkları kişilerle arkadaşlık kurma, gerçek olmayan isimler kullanarak farklı biri gibi görünmeye çalışma, evde internete girme yerine internet kafelerden erişim sağlama gibi tutumlarda buldukları gözlenmiştir (Akbulut ve Güntüç, 2012).
- Çevrimiçi oyunların çocukların sosyal gelişimlerinin gerilemesine yol açtığı, özgüven eksikliklerine neden olduğu, saldırganlık tutumlarının artmasını sağladığı, sosyalleşememe durumunu tetiklediği, şiddet eğilimini desteklediği ortaya çıkmaktadır [ Holman ve ark.(2005), Colwell ve Payne (2000), Anderson ve Bushman (2001), Gross (2004), Kelleci (2008), akt. Cömert ve Kayıran (2010) ].
- Dijital oyun oynamanın anne-çocuk ilişkisini bozmasının yanında çocuğun diğer aile fertleriyle de olumsuz etkileşimler yaşamasına sebep olduğu ortaya çıkmaktadır (Toran ve ark. , 2016) .

Yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere internet ve dijital ortamlardan çocuklar yetişkinlere oranla daha fazla etkilenmektedirler. Çocuklar internet ortamında sağlık, etik, gizlilik, güvenlik, iletişim, erişim gibi konularda ciddi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda çocukluk dönemi ve gelişimi dikkate alındığında, internet ve dijital ortamların birçok problemi beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu durum dünyadaki çocukların tümü için geçerli olabilecek bir sorun olduğundan, daha sağlıklı bireylerin yetişmesi amacıyla gerek eğitimcilerin gerekse ebeveynlerin çocuklarını denetlemeleri gerekmektedir. Belirli bir denetimin olmaması aile içi ilişkilerin olumsuz etkilenmesine, çocukların tutum ve davranışlarının değişmesine, hatta çocukların sosyal, psikolojik ve fiziksel anlamda olumsuzluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu gibi durumları önlemek amacıyla okullarda gerekli eğitim öğretim faaliyetlerinin yanında, anne ve babaların da bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. İnternetin ve dijitalleşmenin hayatımızın merkezinde olduğu günümüzde, özellikle 6-14 yaş aralığındaki çocukların bilinçlendirilmesi önemli bir gereklilik olarak

görülmektedir. Dijital vatandaşlık ve güvenli internet kullanımı ilgili yapılacak çalışma ve etkinliklerin çocuklar açısından bir farkındalık oluşturabilecektir. Ribble (akt. Karaduman, 2011) dijital eğitimin sağlanması için eğitim kurumlarına önemli sorumluluklar düştüğünü, dijital vatandaşlığın erişim, sağlık, sorumluluk, güvenlik, iletişim, gizlilik, hukuk kısımları içerisinde verilebileceği gerektiğini ifade etmektedir.

## 1.2. Araştırmanın Önemi

Çağımızda değişen teknolojik gelişmeler, interneti hayatımızın önemli bir parçası haline getirmektedir. Bilgi edinme, araştırma faaliyetlerinde bulunma, ticari faaliyetler yapma, bilimsel araştırma yapma veya bilgi paylaşımı, kamusal iş ve işlemlerin yapılabilmesi gibi birçok konu günümüzde internet yoluyla yapılmaktadır. İnternet teknolojisinin eğitim alanında kullanılmaya başlanmasından sonra eğitim öğretim faaliyetlerinde de önemli değişiklikler görülmektedir. Teknolojinin hayatımıza yön verdiği günümüzde güvenli internet kullanımı çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalara bakıldığında internetin faydalı olduğunu savunan görüşler olmakla beraber, birçok riski beraberinde getirdiğini belirten görüşler de bulunmaktadır. İnternetin zihinsel ve sosyal anlamda fayda sağladığı ile ilgili kanıtların her geçen gün arttığı öngörülmektedir (Greenfield ve Yan, 2006; Johnson, 2010 ).

İnternet kullanımıyla ilgili yapılan çalışmalar, bilinçli ve etkili kullanmanın önemini ortaya koymaktadır. İnternete erişim yaşının çocuk yaştaki bireylere inmesiyle beraber, ebeveynlerin çocukların kullandıkları interneti bilinçli bir kullanıma doğru yönlendirmeleri etkili bir çözüm olarak görülmektedir. İnternet kullanımıyla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde günümüzde çocuk ve gençlerin teknolojik kitle iletişim araçlarını günde 4-5 saatten fazla kullandıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu zaman dilimi uyku süresinden daha fazla olabilmekte hatta bazen 8 saate kadar olabilmektedir. Bunun sonucunda internet bağımlılığı kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (EU Kids Online II Türkiye, 2010).

İnternetle tanışma yaşı dikkate alındığında dünyada internet kullanımına bağlı ciddi sorunların meydana geldiği görülmektedir. Özellikle gençlerin internet kullanımıyla ilgili yaşadıkları olumsuz deneyimler, birçok sağlık sorununa yol açmakta, aileler de bu durumdan çok fazla etkilenmektedirler. Teknolojiye bağlı olarak birçok gencin intihar ettiği günümüzde, dünyada güvenli internet kullanımıyla ilgili uzun

vadeli çalışmalar yapılması zorunluğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızın temel amaçlarından biri de teknolojinin gençler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini araştırmaktır. Bu bağlamda, teknoloji kullanımının yaygınlık kazandığı ülkemizde, dijital vatandaşlık kavramının ve boyutlarının daha iyi anlaşılması ve sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşüncesiyle çalışmamızın önemli olduğu öngörülmektedir.

### **1.3. Araştırmanın Amacı**

Bu çalışmanın temel amacı, özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin dijital vatandaşlık kavramına yönelik görüşlerini ortaya koyarak karşılaştırma yapmak ve dijital vatandaşlık kavramıyla ilgili yeterliliklerini belirlemektir. Bu çalışmanın alt amaçları şunlardır:

Özel okul ve devlet okulu öğrencileri;

1. İnterneti Hangi Amaçla Kullanmaktadır?
2. İnternete Hangi Araçlarla Bağlanmaktadır?
3. İnterneti Kullanırken Nelere Özen Göstermektedirler?
4. Doğru ve Güvenilir Bilgilere Ulaşmak İçin Hangi Stratejilere Başvurmaktadırlar?
5. İnternet Kullanımında Hangi Haklara Sahip Olduklarını Düşünmektedirler?
- 6.İnternet Ortamında Karşılaşılan Bilişim Suçlarının Hangileri Olduğunu Düşünmektedirler?
- 7.Bilişim Suçlarına Yönelik Yapılması Gerekenlerin Neler Olduğunu Düşünmektedirler?
8. İnternet Güvenliğini Sağlamada Başvurdukları Yollar Nelerdir?
9. İnternet Kullanırken Güvenliklerini Tehdit Eden Durumlar Nelerdir?
10. Aşırı internet kullanımına Bağlı Olarak Karşılaştıkları Sağlık Sorunları Nelerdir?

#### 1.4.Tanımlar

**Dijital Vatandaşlık:** Dijital vatandaşlık güvenli, sorumlu, saygılı kararlar vermek ve uygun teknoloji kullanımını olarak tanımlanabilmektedir (Karaduman ve Öncül, 2019: 123).

**Dijital Vatandaşlığın Boyutları:** Alanyazınında ilk olarak Mike Ribble (2011) tarafından kullanılan, teknoloji kullanırken uygun davranış ve normları olarak tanımlanan dijital vatandaşlığın 9 boyutunu ifade eden kavramdır( akt. Karaduman ve Öncül, 2019). Bu boyutlar; dijital erişim, dijital ticaret, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık, dijital gizlilik ve güvenlidir.

**Sosyal Medya:** Web 2,0'ın kullanıcı hizmetine sunulmasıyla birlikte, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan medya sistemidir. Ayrıca sosyal medya; kişilerin internet üzerinde birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımlar bütünüdür ( Öztürk, 2015).

**İnternet:** Dünyadaki tüm ağların birbirleri ile bağlantıda olmasını sağlayan bir erişim ve iletişim ağıdır.

## 2. BÖLÜM

### KAVRAMSAL ÇERÇEVE

#### 2.1. Vatandaşlık kavramı

Toplumlar tarihin her döneminde farklı tecrübeler yaşamışlardır. Bu tecrübeler bir takım münasebetler ve olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan birtakım gelişmeler toplumlarda farklı kavram ve tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Vatandaş kavramı da toplumsal anlamda önemli bir yer tutar. Vatandaş kavramının geçmişi incelendiğinde, Latince’de bir şehir devleti manasında, aslında Roma’ya bağlı bir birey anlamında “civis” veya “civitas” kelimesinden türetilmiştir. Bu bağlamda Aristoteles de vatandaşı, devleti yöneten ve yönetilen kişi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın beraberinde birtakım tehditler taşıdığı, buna bağlı olarak bazen yeni anlamlar yüklendiği ifade edilmiştir (Smith, 2002, 106).

Roma imparatorluğu’nda vatandaşların, Aristoteles’in söylediğinden farklı olarak askerler ve yargıçlar tarafından korunan ve devlet işlerine müdahil olmadan yaşayan kişiler olarak kendi kendilerini yönetmek için herhangi bir çaba göstermedikleri görülmektedir (Smith, 2002, 106). Vatandaşlık kavramı ortaçağda feodal yapının etkisinde gelişmiştir. Belirli bir idari birimin veya kralın tebaası olma şartı ise sadakat borcu olması idi (Aybay, 1982, s.6). Vatandaşlık Rönesans’la beraber daha çok özgürlük çerçevesinde düşünülmüş, kendi kendini yönetme fikri daha fazla ortaya çıkmıştır (Smith, 2002, 107).

Vatandaşlık kavramı Fransız Devrimi’yle beraber, yönetilen olmaktan çıkıp eşit imkânlarla eşit statüye sahip olma anlamını kazanmıştır (Erbay, 2009). Özellikle Avrupa ülkelerinde 17.yüzyılla beraber ortaya çıkan devletler, milletlerin kendi kendilerini yönetme fikrinin bir sonucudur. Toplumların tarihi seyrine bakıldığında dar bir çerçevede hak verilen vatandaşlık kavramı, çağdaş demokratik devletlerin önemli özelliklerinden biri olarak meydana çıkmıştır (Erhürman, 2003).

20.yüzyılda vatandaşlık kavramının temel hak ve hürriyetler anlamında değer kazandığı görülmektedir. Ulusların devletlerini koruma anlayışı vatandaşlık kavramının önemini arttırmaktadır. Bu durum vatandaşın devlete olan aidiyetini pekiştirmektedir.

Çubukçu ve Bayzan' a göre (2013), devletin kanunlarıyla belirlediği haklardan faydalanabilen ve o ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireylere vatandaş denir. Bireylerin de, doğuştan veya sonradan başka bir ülkenin vatandaşlığını kazanabildikleri ifade edilmektedir.

## 2.2. Dijital Vatandaşlık Kavramı

Son yüzyılda teknolojik gelişmelerin hızla artması sonucu dünyada bir takım değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Özellikle iletişim araçlarının artması ve çeşitlenmesi, bu değişimi hızlandırmıştır. Radyo, televizyon ve bilgisayar teknolojileri beraberinde farklı iletişim kanallarını getirdi. Özellikle iletişimde telefon ve bilgisayarların kullanılmaya başlanması dünyada iletişimde yeni bir dönemi başlatmıştır. İnternetle beraber bilgisayarla iletişim de tercih edilmiştir. Sonrasında birtakım sosyal medya programları yoluyla bilgisayar iletişimin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojisinin hızla yayılması, akıllı cep telefonlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bununla beraber yeni kavramların da kullanılmaya başlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu kavramlardan biri de dijital vatandaşlıktır. Dijital vatandaşlık, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yasal, etik, güvenli ve sorumlu bir şekilde kullanımını sağlayan davranışları çevrimiçi ortamda savunmak ve uygulamaktır (ISTE, 2007). Vizenor' a göre (2013) dijital vatandaşlık, kişinin sosyal, toplumsal ve siyasi faaliyetleri sürdürmesi amacıyla teknoloji kullanımınıdır. Ribble ve Bailey'e göre (2007) dijital vatandaşlık, teknolojiyi kullanırken belirli ilke ve kanunlara uygun hareket emektir. Dijital kavramı, Türk Dil Kurumu (2014) tarafından "verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi" olarak tanımlanmıştır.

Mossberger, Tolbert ve McNeal (akt: Sakallı, 2015), "dijital vatandaşları, internet erişiminde belli bir okuma, yazma, anlama düzeyi gibi belli yeteneklere sahip, mali imkânlar ölçüsünde internet bağlantısı bulunan, aktif bir şekilde interneti kullanan bireyler olarak açıklamaktadır. Dijital vatandaşlık kavramını ise internet yoluyla sosyal yapı ve devletle alakalı olan her türlü konu hakkında katılım yetisi olarak ifade etmektedir.

Dijital araçların kullanılmasıyla bireyler, dijital toplumun aktif birer üyesi olarak dijital vatandaşlar olmaktadır. Dijital vatandaş kavramıyla ilişkili olarak alan yazında siber vatandaş, e-vatandaş, e-birey, net vatandaş gibi kavramlarda kullanılmaktadır. Mason' a göre (akt. Sakallı, 2015) insanların dijital toplumda şu üç özelliğe sahip olması gerekir:

1. Birey, belli bir bilgi düzeyine ulaşabilmesi için birtakım bilişsel özelliklere hâkim olmalıdır.

2. İnternet kullanıcısının veriyi anlama, taşıma gibi faaliyetlerinin olabilmesi için bilişim teknik ve alt yapısına ulaşabilmesinin sağlanmasıdır. Bu şart, dijital araçları, sosyal çevreyi içeren ve alt altyapıyı ilgilendiren önemli bir sosyo-ekonomik sorundur.

3. Birey veriye ulaşabilmelidir. Toplumsal anlamda tüm olanaklar yerine getirilse bile, birtakım dijital ortamlara ulaşmanın ücrete tabi olması ve buralara ulaşamayacak bazı bireylerin olması, uzun vadede çoğu toplumsal problemin nedeni olabileceğini ifade eder.

Şendağ ve Uysal'a göre (2010) dijital vatandaşlık, devletin kişiler için olan haklarının dışında, sosyal yapı ile teknolojinin etkileşiminin bir sonucudur. Ribble (2015), dijital vatandaşlığı kişilerin bilişim teknolojisini kullanabilmesi amacıyla bireylerin bilmesi zorunluğu olan yardımcı bir terim olarak açıklar.

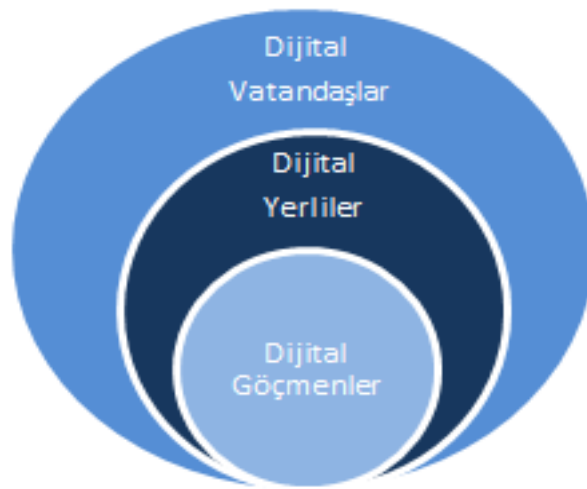
Farmer' a göre (2010) dijital vatandaşlar, kullanacağı bilgileri özenle seçerek dijital alana aktif bir şekilde katılan, sahip olduğu bilgileri gerek toplumsal gerek bireysel gelişim için zekice kullanan kişilerdir. Bu bağlamda dijital vatandaşlar çevrimiçi topluluklara etkin olarak katılan bireylerdir.

Çubukçu ve Bayzan' a göre (2013) teknolojinin tüm dünyada çoğu yerden erişiminin olması, dünyadaki bütün insanların dijital vatandaş olmaya aday olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak belli bir yere bağlı bir yurttaşlık kavramının ortadan kalkması, küresel anlamda benzer dijital ortamın bütün dünyadaki insanlar tarafından kullanılabilir durumda olması gibi sebeplerle dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır.

Dijital vatandaşlık algısının erken yaşlarda başlaması gerektiğini ve daha çocukluk çağında dijital araçların kullanımının öğretilmesi gerektiğini ifade eden Mike Ribble, buna sebep olarak da dijital araçları kullananların yaşının düşmesi ve bu çağın neslinin de birer “dijital yerli” olmasını göstermektedir (Ribble, 2011).

Bilişim teknolojisinin daha fazla gelişmesi sonucunda dijital araç ve gereçler daha çok kullanılmaya başlanmış, dijital vatandaşlığın sınırlarının ve boyutlarının da artmasına zemin hazırlamıştır. Bilişim teknolojisine yeni dijital araçların eklenmesiyle beraber dijital vatandaşlık 11 boyutta incelenmiştir (Alberta, 2012).

Dijital vatandaşlık kavramının ilk olarak ilköğretim ve lise düzeyindeki öğrencilerin teknolojiyi daha verimli ve doğru kullanabilmeleri, ihtiyaç duydukları çevrimiçi uygulamalara cevap bulmak veya herhangi bir sektörün temsilcisine veya eğiticiye dijital teknolojiyi doğru kullanma yönündeki katılımı olarak anlaşılmıştır. Yeni yetişen bireylerin de teknolojiyi kullandığı düşünüldüğünde sadece ilköğretim ve lise öğrencilerini kapsamadığını ve farklı yaş dilimlerini de içine aldığını ifade etmek gerekir. Bu durumun ortaya çıkmasında ‘dijital yerli ve ‘dijital göçmen’ kavramlarının yazar ve eğitimci Marc Prensky tarafından ortaya atılması etkili olmuştur. Prensky, dijital yerlileri 1980’ler ve sonrası dünyaya gelen, teknolojinin odağında büyüyen bir nesil olarak tanımlamakla birlikte dijital göçmenleri de dijital dünya ile sonradan tanışan bir nesil olarak tanımlamaktadır (Prensky’ den akt. Çubukçu ve Bayzan, 2013).



Şekil 1: Dijital Nesiller ( Çubukçu ve Bayzan, 2013)



Yapılan tanımlardan hareketle dijital vatandaşlıkta bireylerin internet yoluyla aktif şekilde erişimde bulunması gerekmektedir. Dijital vatandaşlıkta öncelikle çevrim içi olarak etkin bir katılımdan bahsetmek gerekir. Dijital vatandaşlık internet ortamını güvenli hale gelmesi, bireylerin özel bilgilerinin muhafaza edilmesi, erişim konusunda tecrübe sahibi olunmasını kapsamalıdır. Bu açıdan dijital platformların güvenli hale getirmek, insanların güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlamak ve diğer insanları da sorumlu davranmaya davet etmek şeklinde açıklanabilir (Childnet International' dan akt. Karaduman, 2011).

Mossberger, Tolbert ve McNeal (akt. Som Vural, 2016), dijital vatandaşlık teriminin günümüzde daha çok konuşulmasının sebeplerini şöyle sıralamaktadır: Dijital gelişmelerin sosyal yapı ve iktisadi hayata pozitif bir hava katması, insanlara iktisadi anlamda aynı oranda imkânlar sunması, bireylerin sosyal hayata aktif şekilde müdahil olması ve toplumsal eşitliği desteklemesi, ekonomik açıdan ve eğitim seviyesi geride olan bireylere ve toplumdaki azınlıklara yönelik internet erişimindeki dengesizlik ve eşitsizlikler olması olarak söylenebilir.

### **2.3. Dijital Vatandaşlık ve Boyutları**

Alanyazında dijital vatandaşlık kavramını her bakımdan anlamlandırmaya çalışan Mike Ribble (2009), dijital vatandaşlığı 9 ayrı boyutta incelemiştir. Bunlar dijital etik, dijital erişim, dijital hukuk, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital ticaret, dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlıktır.

#### **2.3.1. Dijital Erişim**

Bilişim teknolojisiyle etkileşim halinde olan bireyin dijital ortama dâhil olması ve kullanımını ifade etmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan tanımlardan hareketle dijital erişim, toplumun bir bütün olarak istenilen yer, ortam ve kalitede elektronik ortama katılımını ifade etmektedir (Ribble, Bailey ve Ross, 2004; Çubukçu ve Bayzan, 2013). Bilgi teknolojilerinin arttığı bilişim çağında toplumun eşit şartlarda dijital erişim imkânına sahip olması, eğiticiler ve yöneticiler için yapılması gerekenler arasında sayılabilir. Toplum dijital erişim olanaklarını bulabilmelidir (Anagün ve Atalay'dan akt. Bakır, 2016).

Çubukçu ve Bayzan' a göre (2013) kullanıcıların çevrimiçi ortamlarda ulaştığı bilgilerin doğruluğundan emin olmaları gerekir. İnternetin olası riskleri barındırdığı dikkate alınır, dijital vatandaşın erişebildiği bilgi ve içeriklerin zararlarını tahmin edebilmeleri önem arz eder. Bu bilgiler, bireye beraberinde birçok olumsuz sonuçlar getireceğinden bilinçli bir dijital vatandaş olmalıdır.

Dünyada her geçen gün internet ve sosyal medya erişiminin arttığı gözlenmektedir. *We Are Social ve Hootsuite'in birlikte yayınladığı "Digital in 2019"* raporunda güncel dünya İnternet kullanım istatistikleri ve sosyal medya istatistiklerine bakıldığında dijital erişim oranlarının oldukça arttığı gözlenmektedir (We Are Social and Hootsuite, 2019).

Digital in 2019 raporuna göre, dünya nüfusunun %56'sı (4.38 milyar) İnternet kullanıcısı, dünya nüfusunun %45'i (3.48 milyar) sosyal medya kullanıcısı, dünya nüfusunun %67'si (5.11 milyar) mobil kullanıcı, dünya nüfusunun %42'si (3.25 milyar) mobil sosyal medya kullanıcı olduğu görülmektedir.

*We Are Social ve Hootsuite'in 2018 verileriyle karşılaştırıldığında en fazla artışın internet kullanıcı sayısında olduğu görülür.* Digital in 2018 raporuna göre dünya nüfusunun %53'ü (4.02 milyar) internet kullanıcısı, dünya nüfusunun %42' si (3.19 milyar ) sosyal medya kullanıcısı, dünya nüfusunun %68' i (5.13 milyar ) mobil kullanıcı, dünya nüfusunun %39'u (2.95 milyar ) mobil sosyal medya kullanıcısı olduğu ifade edilmiştir (We Are Social and Hootsuite, 2019).

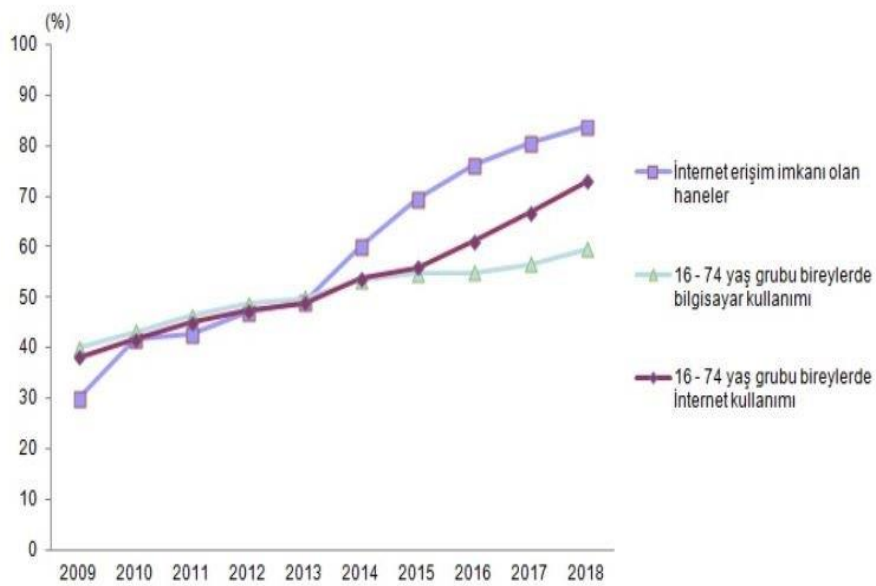
Dünyada dijital erişim verilerinin hızla arttığı görülmektedir. Aynı durumun ülkemiz için de geçerli olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalara göre nüfusumuzun büyük çoğunluğunun internet kullanıcısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Digital in 2019 Turkey raporuna göre, Türkiye'de resmi sayımlara göre 82,44 milyon kişi yaşıyor ve bu nüfusun %75' i kentlerde bulunmaktadır. 2018 yılında yayımlanan Digital in 2018 Turkey raporuna göre Türkiye'de 54,3 milyon internet kullanıcısı varken, bu yıl ise nüfusumuzun %72' si internet kullanıcısı (59,36 milyon) ve internete erişim sağlamaktadır. Nüfusumuzun %93' ü (76,3 milyon) mobil cihaza sahiptir. Toplam 52 milyon sosyal medya kullanıcısının bulunduğu Türkiye'de bu

nüfusun 44 milyonu mobil cihazlardan sosyal medyaya erişmektedir (We Are Social and Hootsuite, 2019).

Ülkemizde internet erişiminin oranlarını her yıl istatistiksel olarak belirleyen TÜİK verileri de bu raporun verilerine yakın sonuçlar ortaya koymuştur. Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması adlı raporuna göre bilgisayar ve internet kullanımı 2018 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde 2017 yılı verilerine göre ciddi anlamda artışlar olduğu yönündedir.

Temel göstergeler, 2009-2018



Şekil 2: TÜİK Türkiye İnternet Kullanım İstatistikleri

TÜİK hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre 2018 yılı Nisan ayında hanelerin %83,8'i evden İnternete erişim imkânına sahip oldu. Bu oran 2017 yılının aynı ayında %80,7 idi (TÜİK, 2018).

Ortaya çıkan sonuçlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de dijital erişimin oranı oldukça yüksektir. Bilgi teknolojilerinin her geçen gün arttığı dünyamızda, iletişimde internet kullanımı ve erişimi de artacaktır. Bu nedenle güvenli erişim ve doğru biçimde kullanımı son derece önem arz etmektedir. Gerek eğitim çevresi gerekse resmi merciler dijital erişim konusunda bireyleri bilinçlendirmeli ve bu konuda gerekli önlemleri almalıdırlar.

### 2.3.2.Dijital Ticaret

Bireylerin internet yoluyla çevrim içi olarak alışveriş yapmaları ve bu bireylerin birtakım ticari faaliyetlerini dijital erişim yoluyla kullanmaları olarak açıklanabilir. Günümüzde birçok kamu kurum ve kuruluşlar işlemlerinin büyük kısmını internet yoluyla yapmaktadır. Bu durum ticaret konusunda dijital ortamlara kurumları zorunlu olarak adapte etmiştir. Böylece özellikle bankalar başta olmak üzere birçok sahada dijital ticaret kullanılmaya başlanmıştır.

Algür ve Cengiz (2011, akt. Som Vural, 2016 ), dijital ticaret kavramını mal, hizmet alma veya satabilme olarak değerlendirirken, dijital ticaretin her geçen gün daha aktif bir biçimde kullanıldığını açıklamıştır. Ayrıca herhangi bir ürünün fiyatını araştırma ve daha uygun seçeneklerde ürün bulma gibi avantajlarının da bulunduğunu, bunun da dijital ticarete bir üstünlük sağladığını ifade etmişlerdir.

Dijital ticaret gerek dünyada gerekse ülkemizde hızlı bir artış göstermektedir. Özellikle güvenli çevrimiçi uygulamalarının talep edilen hizmet veya ürünleri kişilere uygun biçimde sunması memnuniyeti arttırmış, bu durum da internet üzerinden alışveriş yapmayı teşvik etmiştir. Bununla beraber bilinçsizce yapılan ticaretlerin de beraberinde riskler taşıdığını göz ardı etmemek gerekir.

Türkiye İstatistik Kurumu 2018 (TÜİK, 2018) verilerine göre internet üzerinden alışveriş yapma oranı %29,3 oldu. Ayrıca, 2018 yılında internet üzerinden mal veya hizmet siparişi veren veya alan bireylerin oranı bir önceki yıla göre artış göstermiştir.

### 2.3.3.Dijital İletişim

İletişim, insanlar için bir gerekliliktir. Tabiatı gereği insanlar, sosyal hayatlarını sürdürebilmeleri için birbirleriyle konuşmak, alışveriş yapmak, sosyal ve hukuki alanlarda ihtiyaçlarını karşılamak gibi daha birçok nedenlerle birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu gereklilik de iletişim denilen olgu ile gerçekleşebilir.

Son yüzyılda insan hayatındaki değişim ve gelişmeler iletişim biçimlerimizde de farklılıklara yol açmıştır. İnsanlık tarihinde iletişim araçları da değişmiştir. Geçmiş yıllarda iletişim araçları kuşlar, telgraf veya Mors alfabesi gibi araçlar iken, günümüzde ise cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler iletişim araçları olarak hayatımıza girdiler.

Bilişim teknolojisinin kullanımıyla beraber iletişimin dili de “dijital” adını aldı. Bu bağlamda internet üzerinden yapılan veya bilişim araçları vasıtasıyla yapılan iletişime “dijital iletişim” adı verilmektedir.

Dijital iletişim halinde bulunan bir vatandaşın dikkat etmesi gereken önemli hususlar da vardır. Yapılan araştırmalar dijital vatandaş konumunda olan bireylerin bilinçli iletişim kanalları oluşturmalarının bir gereklilik olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Çünkü dijital iletişimin karşılıklı ilişkiden farklı olarak, saydam olmayan birtakım yönlerinin de olduğu bir gerçektir. Kişilerin dijital iletişimde bulunurken özellikle tanımadığı insanlara karşı daha tedbirli davranmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Siber zorbalık adı verilen iletişim yoluyla yaşanan sıkıntıların da olduğu unutulmamalıdır.

Bireylerin iletişimde bulunurken dikkat etmeleri gereken konuların başında siber zorbalık gelir. Şahin ve diğerlerine göre (akt. Karaduman; 2011), öğrencilerin dijital ortamda karşılaşılabilecekleri siber zorbalık türleri şunlardır:

- İnternet üzerinden bazı kişilerden rahatsız edici iletiler alma,
- Kişisel bilgisayardan özel verilerin izinsiz alınması,
- Çevrimiçi diyaloglarda hakaret, tehdit bulunan ifadelerle karşı karşıya kalma,
- SMS yoluyla rahatsız edici ifadeler alma,
- İnternet bağlantılı oyunlarda tehdit ve hakaret taşıyan ifadeler görme,
- Bilinmeyen numaralarla uyarılar alma,
- Kişilerin İzni olmadan video ve fotoğraflarının çekilip yayılması,
- Kişilerin internet hesaplarındaki parolalarının alınıp kişisel iletilerine ulaşılması,
- Bireylerin internet aracılığıyla tanıştıkları kişilerden zarar görmeleri.

#### 2.3.4.Dijital Okur-Yazarlık

Ribble (2007), Eğitim sürecinde teknoloji kullanımı ve bu teknolojileri kullanma yeteneği olarak ifade etmektedir. İnsanların günlük yaşamlarında bilgisayarlar, cep telefonları sayesinde daha fazla dijital okuma faaliyetleri yaptıkları görülmektedir (Türkyılmaz ve Başarmak, 2011).

Hull, Mikulecky, Clair ve Kerka (2003), dijital vatandaşlığı dijital verilerden elde edilen bilgilerin özümsemesi değerlendirilmesi ve iletilmesi yeteneği olarak tanımlamışlardır.

Bilgi ve imkânların arttığı dijital ortamda okuryazarlık çok daha önemli bir yer tutmaktadır. Dijital vatandaşlığın boyutlarından olan dijital okur-yazarlık, günlük hayattaki okur- yazarlıktan daha geniş bir çerçevede düşünülmektedir. Günümüzde okula gitmeye başlamadan önce birçok çocuk dijital araçlarla tanışmaktadır. Bu durum beraberinde dijital okur- yazarlık kavramının önemini arttırmaktadır. Bilişim teknolojilerinin doğru ve yerinde kullanımı internet erişiminde sağlıklı bir iletişim ve bilgi paylaşımını beraberinde getirmektedir. Bilgi öğreniminin gerçekleştiği bu ortamların güvenilir ve doğru bilgilerle donatılması bireylerin iyi birer dijital okur-yazar olmaları için gereklidir. Dijital vatandaşın internet ortamında eriştiği bilgilerin onun yaşamına olumlu ve olumsuz etkilerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle dijital dünya bilgi paylaşımı konusunda oldukça faydalı bir ortam olmasına karşın, barındırdığı riskleri için de temkinli kullanmak önem arz etmektedir.

### 2.3.5.Dijital Etik

Etik, insanlık tarihinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefede ahlak kavramıyla etik kavramının bilimle ilişkisi üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bayet (2000), bilimin birtakım buluşlarla ilerlediği tarihi seyir içinde ahlakın bu gelişime ayak uyduramadığından yakınmaktadır. Bilginin insanı daha doğru biri kılmadığını ifade etmektedir. Ayrıca, kimilerinin bilimin uygulama tarafı olan teknolojinin etik kavramına aykırı olduğunu, insana olumsuz yansıdığını açıklamıştır. Bu durumun nedenleri olarak, bilimin insanı teknolojiye mahkûm edip güç kazandırma hevesiyle insanlara zarar verecek duruma getirme, lüksü ve açgözlülüğü arttırmasına, insanların iyilik duygularını azaltma şeklinde ifade etmektedir. Bayet (2000) ayrıca, bilimle etiğin bir araya gelip, insanlara bilimsel yolculuklarında birliktelik sağlaması neticesinde başarılı olabileceğini açıklamaktadır.

Etik, bireylerin veya toplumların yanlış ve doğrularını şekillendiren ilkeler toplamıdır. Bu ilkeler, kısaca insanlardan beklenen iyiyi ortaya çıkararak, doğru ve yanlış davranışları değerlendirip en uygun olanı yapmak diye ifade edilebilir (Aktan, 1999). Başka bir deyişle “Belli bir yaşama idealini hayata geçirebilmek için mücadele eden,

çağı ve üyesi olduğu toplumun yaşayışını eleştiren, hatta mahkûm eden, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerleri koyan, yaşama kurallarını açık seçik tanımlayan, kısaca hayata anlam katan ahlaki ilkeler teorisi, felsefe disiplini” olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2002).

Sosyal yaşamımızda değer yargılarımız ve doğrularımızla yaşarız. Her birey başta kendisine karşı dürüst olmak gibi bir gerçeği bilmelidir. İnsanların yaşamları boyunca huzurlu olmaları birtakım ahlaki ilke ve değerlere bağlıdır. Kimi zaman etik kavramı, ahlak ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat bu iki kavramın birbiri içinde çeşitli yan anlamlar kazandığını da ifade edebiliriz. Mahmutoglu (2009)’ na göre etiğin temel gaye ve ilkesinin, kişinin ahlaki kararları kendi iradesiyle alabileceği ve bu konuda kimseye ihtiyacının olmadığını ifade etmek şeklinde özetlenebilir.

Günlük yaşamda insan hak ve hürriyetlerine saygı gösterdiğimiz ölçüde insanlarla aramızda herhangi bir konuda sıkıntı yaşamayız. Bilişim teknolojilerini kullanırken de karşımızdaki bireylere saygı duymamız gerekir. Dijital dünyada da birtakım normlar bulunmaktadır. Bu normları aştığımız zaman hem kendimize hem de çevremize zarar verme gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilmemiz mümkündür. Dolayısıyla dijital etik, ahlaki ilke ve kuralların internet ortamında da gösterilmesi anlamına gelmektedir.

Bireyler internete daha çok cep telefonları, bilgisayarlar kısmen de tabletler yoluyla girmektedirler. İnternetin olumlu ve faydalı tarafları olmasının yanında olumsuz tarafları da vardır. Dijital ortamda bilgilere erişirken kimi zaman birtakım yanlışlar da yapılmaktadır. Bu konulardan biri de etikdir. Bu konuda Bilgisayar Etiği Enstitüsü’nün oluşturduğu ve bilgisayar kullanımında uyulması gereken on temel ilke şöyle sıralanabilir (Aydın, 2013):

- Bilgisayar insanlara sıkıntı verecek biçimde kullanılmamalıdır.
- Diğer insanların etkinliklerine engel olunmamalıdır.
- Kişilerin şahsi bilgilerini öğrenmeye çalışılmamalıdır.
- Bilgi çalma amacıyla sanal âleme girilmemelidir.
- Dijital alan uygun olmayan iş ve işlemler için kullanılmamalıdır.
- Kullanımı için para verilmeyen programlar istenilen amacın dışında kullanılmamalıdır.

- Sahibinin izni olmaksızın başkalarının kişisel bilgisayarlarıyla işlemler yapılmamalıdır.
- İnsanların dijital ortamlarda paylaştıkları düşüncelerini alıp kendi düşünceniz gibi sunulmamalıdır.
- İnsanlar için nasıl bir sonuç doğuracağını tahmin edemeyeceğiniz planlar kurmamalısınız.
- Sevgi, saygı ve empati kurarak teknolojiyi ve dijital erişiminizi sağlamaya çalışmalısınız.

### 2.3.6.Dijital Kanun (Hukuk)

İnternet kullanımında yasal anlamda suç teşkil etmeden erişim sağlama ve bu konuya dikkat ederek işlemlerimizi gerçekleştirmemiz önemli bir yer tutar. Günlük yaşamda her bireyin dikkat etmesi gereken kurallar bulunmaktadır. Bilişim teknolojilerini kullanan bireyin de uyması zorunlu olan bir takım gereklilikler vardır. Dijital vatandaş diyebileceğimiz kullanıcıların, bu kurallara dikkat etmemeleri halinde birçok yasal sorun yaşamaları mümkün hale gelebilmektedir. Bu sebeple Çubukçu ve Bayzan (2013), dijital ortamda bilgi sahibi olmak isteyen bireylerin internette suç teşkil edebilecek durumlara karşı daha bilinçli davranmaları ve bu duruma dikkat etmeyenlerin de gerekli yerlere şikâyet edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

İnternet ortamında kanunların belirlediği kuralları ihlal eden ve suç teşkil edecek davranışlara bilişim suçları denir. Bilişim suçları, finansal unsur oluşturan suçlar ve kişilik haklarını ihlal eden suçlar olarak sınıflandırılabilir (Şamlı, 2010). Finansal unsur oluşturan suçlar, mali anlamda kişi ve kurumları etkileyen, kişisel verilerin çalınması, banka hesaplarına erişim veya kurumların hizmetlerini aksatmaya yönelik suçlardır. Kişilik haklarını işgal eden suçlar ise hem maddi hem de kişi hak ve hürriyetlerine müdahale şeklinde olan suçları kapsamaktadır.

Açıklamalar doğrultusunda dijital kanun boyutunun içeriği aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Sakallı, 2015):

- Uygun olmayan iş ve işlemlerin yapılması neticesinde yaptırımların olması.



- Dijital ortamda tabi olunması gerekli olan kanuni faaliyetler hususunda bilinçli olunması.
- İnternette yapılabilecek eylemlerin bir müeyyidesinin ve mesuliyetinin var olduğunu, kanunlarla muhafaza edildiğinin şuurunda
- İnternet ortamında suç olarak sayılan bir durumun gerçekleşmesinin, günlük hayatta işlenen suçla aynı durumu ifade ettiğinin bilincinde olma.

### 2.3.7.Dijital Hak ve Sorumluluklar

Dijital hak, kişilerin internet ortamında başkalarının haklarını ihlal etmeden bilgilere erişimlerini ifade eden bir kavramdır. Dijital sorumluluk kavramı ise, günlük hayatta iyi bir vatandaşın yapması gereken davranışları dijital ortamda gerçekleştirmesi olarak ifade edilmektedir. Başkalarının bizim bilgi edinme ve erişim hakkımızı kısıtlamaması gibi, bizim de internet ortamında bu hassasiyetle davranmamız gerekir. Başkalarının ifade özgürlüğünü elinden almadan doğru ve uygun bir biçimde interneti veya bilişim teknolojilerini kullanmamız çok önemli bir görevdir. Bunun dışında sorumlu bir birey olmanın gereği olarak, çevrimiçi faaliyetlerimizde yasadışı bilgi ve içeriklere karşı daha duyarlı olmalıyız. Bireyleri de bu konuda teşvik etmeliyiz.

Dijital vatandaşların birtakım hakları vardır. Bu haklarla ilgili çeşitli çalışmalar vardır. EUROCITIES' e göre (2005) bu haklar dört kategoride ele alınmıştır: Erişim hakkı, eğitim-öğretim hakkı, çevrimiçi bilgi hakkı, çevrimiçi katılım hakkı.

### 2.3.8.Dijital Sağlık

Bilişim teknolojisinin günümüz dünyasında olumlu katkıları olmakla beraber birçok olumsuz durumu da beraberinde getirmektedir. İnsanların bilinçsiz veya aşırı kullanımından kaynaklanan bedensel ve ruhsal birçok sağlık sorunu ortaya çıkmaktadır. Dijital ortamları kullanan bireylerin elektronik araçlarla işlemlerini gerçekleştirmeleri sonucu birçok fiziksel ve psikolojik sorunlar görülebilmektedir. Aşırı kullanıma bağlı olarak kas-iskelet yapısıyla ilgili rahatsızlıklardan oyun bağımlılığına kadar pek çok sorunun nedeni dijital ortamdır. Bu nedenlerden dolayı dijital araçların kullanımı konusunda son derece titiz davranmak gerekmektedir.

Kabakçı ve Odabaşı (2003)'nin açıkladığı gibi günlük yaşamda bilişim teknolojilerinin hayatımızın her alanında yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum beraberinde internet veya teknoloji bağımlılığı denilen sorunu getirmiştir. “İnternet bağımlılığı” terimi ilk olarak Dr. Ivan Goldberg tarafından kullanılmış daha sonra “patolojik internet kullanımı” (Young, 2004), “problemlili internet kullanımı” (Caplan, 2002), “aşırı internet kullanımı” (Yang, Choe, Baity, Lee ve Cho, 2000) gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir.

İngiltere'nin tıp dergisi The New Scientist'e göre internet kullanıcılarını bekleyen hastalıklar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Özsoy' dan akt. Sakallı, 2015):

**Ego Sörfü:** İnternet ortamında kendisini araştıran, kendisi için internette nasıl içeriklerin olduğunu araştırmaya çalışan kişilerin yakalandığı sağlık problemi.

**Enfornografi:** İnternet ortamında bir şeyleri olabildiğince araştırıp, bilgi eksikliğini tatmin etmek için uğraşmak.

**Blog İfşacılığı :** Toplum için ifşa edilmesi pek doğru olmayan verileri internet yoluyla paylaşmak.

**Youtube-Narsizmi:** İnsanlara kendini göstermek amacıyla internette kendi videolarını paylaşmak.

**Myspace Taklitçiliği:** Dijital ortamda başka bir kişilik tipine girme, kendi gibi davranmamak.

**Google Takibi:** İnternet ortamında bireylerin kim olduğunu düşünmeden herkes hakkında veri toplamaya çalışmak.

**Siberhondrik:** Herhangi bir sorun yaşadığında doktora gitmek yerine internette çözüm yollarını aramak.

**Photolurking:** Dijital ortamda insanların fotoğraflarını uzun süre boyunca izlemek.

**Wikipedializm:** Wikipedia ortamına bir şeyler yazmak, okuma parçalarında düzeltmeler yapmaya çalışmak.

**Cheesepodding:** İnternet ortamında uzun süre boyunca müzik indirmekle uğraşmak.

### 2.3.9.Dijital Güvenlik

Her geçen gün artan teknoloji kullanımı, insanların birçok işlemlerini internet ortamında yapmalarına zemin hazırlamıştır. Dijital ortamda yapılan alışverişler, bilgi paylaşımları, mali konular veya sosyal ilişkiler ancak güvenli bir internet ortamıyla sağlanabilir. İnternet güvenliği konusu günümüzde çok önemli hale gelmiştir. Bu nedenle son yıllarda siber güvenlik, siber farkındalık gibi kavramların daha fazla konuşulacağı öngörülmektedir (Kıvırcık, 2013). İnsanların bilgi teknolojilerini bu kadar kullandığı günümüzde, kendi güvenlik önlemlerini almak gibi zorunlulukları vardır. İnternet ortamında güvenliği etkileyen siber saldırılar, hem bireysel hem de toplumsal anlamda bir tehdit oluşturmaktadırlar. Dünyadaki ülkelerin çoğu bu tür risklere karşı birtakım önlemler almaya başladılar. Özellikle dijital güvenlik kavramı güvenli internet bağlantısı ve önlemlerin alınmasıyla ancak sağlanabilir. Küresel ölçekte faaliyet gösteren ekonomilerin çoğu dijital teknolojilere bağlıdır. Bu nedenle günümüzde internet güvenliği kavramı, bütün dünya ülkelerinin dikkat etmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Bireylerin çevrimiçi bilgi edinimlerinde dikkat etmesi gereken konular, kişisel veri güvenliğine dikkat etmeleri ve gerekli önlemleri almalarıdır. Yeterince korunmayan ağlarda çeşitli riskler ortaya çıkmakta, kişisel veriler başta olmak üzere birçok bilgi başkalarının eline geçme tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilir.

Çakır ve Kesler' e göre (2012) “virüsler, solucanlar, truva atları ve bilgisayar korsancılığı (hacker) saldırıları, paylaşım açılan zararlı dosyalar, olta (phishing) ve tuş kaydediciler, tarayıcı açıkları ve casus yazılımlar, sahte anti-virüs yazılımlarının kullanılması, gizli bilgilerin üçüncü kişiler tarafından öğrenilmesi, transfer edilecek bilginin değiştirilmesi, değiştirilen gerçek dışı bilginin hedefe ulaştırılması” dijital güvenlik açısından karşılaşılabilecek en sık görülen tehdit ve saldırılar arasında yer almaktadır.

Bilgisayarlara bulaşan güvenli olmayan yazılımları temizlemek için de özel yazılımlar mevcuttur. Bilgisayarımızı güvenli olarak kullanabilmek için mutlaka anti

virüs, güvenlik duvarı ve anti casus yazılımlarını bilgisayarımıza yüklemeli, bu yazılımlar olmadan internete bağlanılmamalıdır (Zeydan, 2006).

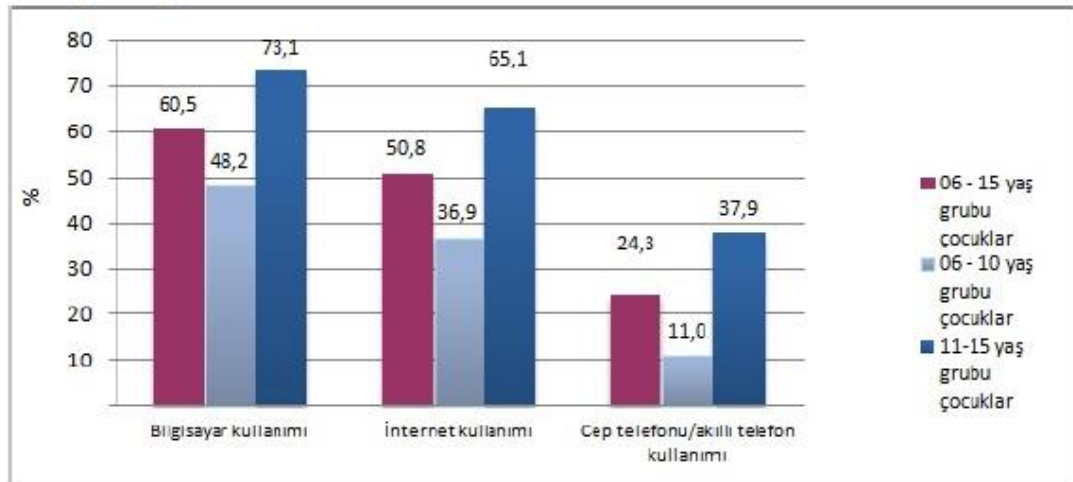
#### 2.4. Dijitalleşme ve Çocuk

İletişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı dünyamızda, dijital araçları kullanan insan sayısının her geçen gün arttığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Özellikle sosyal medya araçlarının daha çok etkili olduğu bu çağda, farklı yaş dilimlerinden insanların bilişim teknolojilerini kullandıkları görülmektedir. Yapılan araştırmalar ve güncel verilere göre dijital araçları kullanma yaşının çocuk yaştaki bireylere kadar düştüğü ortaya çıkmıştır. Bu durum birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.

Dünyada her yıl internet kullanan kişilerin artmasına bağlı olarak bazı önlemlerin de alınması gerekmektedir. Ülkeler kendi güvenlik önlemlerini almak için birtakım özel birimler oluşturma yarışına girmişlerdir. Fakat internet kullanımının çok da bilinçli yapılmadığı gerçeğini de araştırmalar sonucunda öğrenmekteyiz.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Nisan 2013 verileri internet kullanımının ülkemizde çocuk yaştaki bireylere kadar indiğini göstermektedir. Buna göre; 06-15 yaş aralığındaki çocukların bilgisayar kullanmaya başlama yaşı 8 ile 10 yaş aralığında olduğu sonucu çıkmaktadır. 06-15 yaş aralığındaki çocukların üçte birinin bilgisayara, az bir kısmının cep telefonuna sahip olduğu görülmektedir. Bu yaş aralığındaki çocukların internet ve bilgisayar kullanım oranları ortalama %50-60 arasında değiştiği gözlenmektedir.

#### Temel göstergeler



Şekil: 3 TÜİK-06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya, 2013

TÜİK verileri incelediğinde, ülkemizde dijital araç kullanımının çocuk yaşlardan itibaren başladığını, kişisel bilgisayar ve cep telefonlarının yaygınlaştığı görülmektedir. Ayrıca dijital ortamlara katılımın erken yaşlarda başladığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. İnternet bağlantılı araçların kullanımının hızla arttığı günümüzde, yetişkinlerin daha bilinçli ve eğitilmiş bir şekilde çocukları yetiştirmeleri gerekmektedir. Dijital ortamların taşıdığı tehlikeleri de dikkate alarak çocukları eğitmeli, sorumluluklarımızı unutmadan ölçülü bir biçimde takiplerini yapmalıyız.

#### 2.4.1. Dijital Bağımlılık ve Çocuk

İletişim teknolojisinin her geçen gün arttığı günümüzde, insan hayatını kolaylaştıran internet hayatımızın merkezinde yer almaktadır. İnsanlar arası iletişimin en önemli unsuru olan internet sayesinde bilgi paylaşımı daha kolay hale gelmiştir. Dünyadaki herhangi bir insanın bir bilgiye erişimi günümüz dünyasında son derece kolaydır. Geçmiş çok eski olmayan internetin günümüz dünyasında, küresel ekonomileri yönlendirmekte bile ne kadar etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle dijital teknolojileri yerinde ve bilinçli kullanmak hem ülkeler hem de bireyler için son derece önem arz etmektedir.

İnternetin olumlu özelliklerinin yanında bilinçsiz bir şekilde kullanılması da beraberinde birtakım sorunlar getirmektedir. Özellikle dijital araçların aşırı kullanımına bağlı olarak internet bağımlılığı veya dijital bağımlılık denilebilecek rahatsızlıklar ortaya çıkarmıştır. Ailelerin yeterince bilinçli olmamaları, çocuklarını yetiştirme biçimlerindeki aşırılıklardan kaynaklanan nedenler çocukların gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Dünyada ve Türkiye’de yapılan araştırmalar ve gündelik yaşamda görülen kimi durumlara bakıldığında, çocukların güvenli bir dijital etkileşim kurmadıkları görülmektedir. Son yıllarda ortaya bazı üzücü durumlar çıkmakta, çocukların aşırı oyun oynamaları ve bilgisayara bağlanmaları sonucunda kısmi felç geçirmeleri hatta hayatlarını kaybetmeleri bu durumun mutlaka önlenmesi gerektiğini zorunlu kılmaktadır.

Dijital araçlar kontrolsüz bir biçimde kullanıldığında çocuklar için tahmin edilemeyecek kadar kötü sonuçlara yol açmaktadır. Ailesi ve çevresi tarafından gerekli

eğitim verilmeyen bir ocuk, bilişim teknolojilerini kullanırken rastgele faaliyetler içine girer. Bu faaliyetler içinde bazen bir oyun bazen de evrimii bir ortam çocuğun psikolojik durumunu bozabilir. Bu durumda yapılabilecek çalışmalar maalesef çok az fayda verecektir. alık ve ınar' a göre (2009) internetin her türlü bilgiyi topluma ve genel kullanıma aması etik sorunlara yol açabilmektedir. ocuk istismarı ve özel hayat kavramının ihlli gibi sorunlara neden olabilmektedir.

Çocuklarda dijital bağımlılığı azaltmak için onları anlamak ve makul çözümlerle kendilerine yaklaşmak gerekmektedir. Özellikle ocuklar, 12-18 yaşları arasında Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" yaşadığı kritik bir dönemde, internet bağımlılığından kaynaklanan sorunlar yaşadığında, çevreleriyle yeterince etkileşim kuramayacaklarından kendine karşı güven ve kişilik kazanma yolunda sorunlar yaşayabileceklerdir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008 ). Bu sorunların üstesinden gelebilmeleri için anne ve babaların, eğitimciler ve resmi mercilerin daha dikkatli ve özenli tedbirler almaları gerekir. Çocukların psikolojik yönünü hesaba katarak onları anlayışla eğitmek ve onların bu sorunları aşmalarına yardımcı olma zorunluluğu vardır.

#### 2.4.2. Eleştirel Dijital Okur-Yazarlık ve ocuk

Dijital okuryazarlık, medya okuryazarlık kavramının bir boyutunu temsil etmektedir. Kellner ve Share' e göre (2005'ten akt. Durak ve Seferoğlu) medya okuryazarlığı, TV, video, internet gibi farklı ortamlardaki mesajlara erişme, analiz etme, eleştirel bakışla değerlendirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Uysal' a göre (2006) medya okuryazarlığı medya kodlarını analiz etme, medyanın sunduğu değer ve ideolojilerini eleştirebilme, medya mesajları yorumlama, içeriğini değerlendirme, seçme ve medyanın etkilerini fark etmeyi sağlayan bir pedagojidir.

Bilişim teknolojisinde internetin kullanılmaya başlanmasından sonra gündelik okuryazarlık, dijital boyutlarda karşımıza çıkmıştır. Dijital okuryazarlık kavramını ortaya çıkaran ilk araştırmacı Paul Gilster'dir. Gilster (1997) dijital okuryazarlığı, yalnızca tuşlarla yapılan değil özel bir faaliyet biçimi ve anlayışı olarak değerlendirmektedir.

Gilster'in bu görüşü dijital okuryazarlığın kabul edilmiş şu üç ilkeye dayanmaktadır:

- Çeşitli donanım aygıtlarına ve yazılım uygulamalarına erişim ve bunları kullanma bilgi ve becerisi,
- Dijital içerik ve uygulamaları anlamak ve eleştirel bir şekilde analiz etmek için yeterlilik,
- Dijital teknoloji ile yaratma becerisi (Media Awareness Network' dan akt. Onursoy, 2018).

Dijital araçların günlük hayatımıza girdiği 1980'li yıllardan bu yana okuryazarlık kavramının farklı kullanımları ve çeşitleri ortaya çıkmıştır. İnternet ve bilişim teknolojisinin yaygınlaşmasıyla beraber bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı gibi kavramlarla anlatılmaya çalışılan dijital okuryazarlık, günümüzde çok geniş bir anlama sahiptir. Medya okuryazarlığının bir kolu olarak kabul edilen bu kavram, çocuk yaştaki bireylerden yetişkinlere kadar çok çeşitli yaş gruplarını içinde barındırır. Araştırmacılardan bazıları, dijital okuryazarlığın bilinen okuryazarlığın yerini aldığını, dünyanın dijitalleşmeyle beraber küçüldüğünü ve değiştiğini dolayısıyla gençlerin birçok gereksinimlerini karşılamaları için eğitimcilerin bu konuda gençleri yetiştirmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca dijital dünyanın bilgisiyyle donatılmaları ve eğitilmeleri gerektiğini, yeteneklerini ortaya koyabilmeleri için dijital yetkinliklerinin artırılması ve geliştirilmesi için eğitimcilerin çaba göstermesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dijital okuryazarlık ile ilgili olarak, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında yapılan basın açıklamasında Türkiye'de öğretim programlarına bilişim teknolojilerinin daha iyi özümsemesi için gerekenler arasında dijital yetkinlik dâhil edilmiştir (ttkb.meb.gov.tr, 2017). Bu yetkinlik faaliyetinin eğitimde çok önemli bir yer tutacağı öngörülmektedir. TÜİK her yıl ağustos ayında Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması adlı raporunda Türkiye'nin İnternet Kullanım Alışkanlıkları ile ilgili istatistiksel raporunu yayınlamaktadır. Buna göre bilgisayar ve İnternet kullanımı 2018 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde sırasıyla %59,6 ve %72,9 oldu. Söz konusu verilerden de anlaşılacağı üzere ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğu bilgisayar kullanmakta ve daha da önemlisi internet kullanımındaki oranın yüksek olduğu görülmektedir. Dijital araçların kullanımının bu kadar yaygınlık

kazandığı ülkemizde, çocukların ve gençlerin dijital okuryazarlık konusunda eğitim almaları, internet ortamında gerekli bilgi ve donanımları edinebilmeleri için yetiştirilmeleri önemli bir görevdir.

### **2.5. Dijital Vatandaşlık ve Eğitim**

Günümüz dünyasında elektronik araçlar hayatımızı merkezinde yer almaktadır. Evlerimizde, işyerlerimizde, sokakta neredeyse her yerde dijital araçların hayatımıza yön verdiği gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Evlerimizdeki araçlardan arabalarımıza kadar internet bağlantılı birçok ürünü kullanmaktayız. Bunların başında bilgisayarlar ve cep telefonları gelmektedir. Dijital araçlar vasıtasıyla iletişim dünyamızda da çeşitli değişiklikler meydana gelmektedir. Söz konusu değişim ve gelişmeler eğitim sistemlerinde de birtakım değişimler meydana getirmektedir. Akıllı tahta uygulamaları, bilişim sınıfları, internet bağlantılı yüz yüze dersler ve daha birçok uygulama dijital vatandaşlığın eğitim açısından önemini ortaya koymaktadır. Ülkemizde 2010 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan FATİH Projesi ile eğitimde dijital araçlar daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimde yapılan bu yeniliklerin olumlu olduğunu gösteren araştırmaların yanında fazla katkı sağlamadığını gösteren araştırmalar da yapılmıştır. FATİH Projesi'nin eğitime olumlu katkı sağladığı, eğitimin niteliğini arttırdığı, öğrencilerin çeşitli zekâ türlerinin farkına vardıkları ve daha farklı öğrenme alanları oluşturduğu belirtilmektedir (Çiftçi ve diğerleri, 2013; Gürol ve diğerleri, 2012). Bununla beraber dijital araçlardaki internet erişiminin bir sınırlı, akıllı tahtaların arızalanması, eğitimcilerin yeterli eğitimi almamaları gibi nedenlerden dolayı olumlu bir katkısının görülmediği ifade edilmektedir ( Altın ve Kalelioğlu, 2015). Dijital vatandaşlıkla ilgili dünyada önemli adımlar atılmakta, bu konuda ISTE (International Society for Technology in Education) ve benzeri programlarla ülkeler, genç nesillerin sağlıklı bir şekilde internet ve dijital araçları kullanmaları yolunda önemli çalışmalar yapmaktadırlar.

### **2.6. Dijital Vatandaşlık İle İlgili Yapılan Araştırmalar**

Erten (2019), bu çalışmayı Z kuşağının dijital teknolojiye yönelik tutumlarının nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla farklı liselerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirmiştir. Cinsiyet, ailenin gelir durumu, anne ve baba eğitim durumu değişkenleri aracılığıyla öğrencilerin dijital teknolojilere olan tutumlarını etkileyen



faktörler, kullandıkları dijital araçlar ve hangi amaç doğrultusunda kullandıkları belirlenmiştir. Dijital teknolojiye yönelik öğrencilerin olumlu tutum sergiledikleri, ailelerin gelir düzeyleri ve eğitim seviyelerine bağlı olarak dijital teknolojiye yönelik tutumlarının değiştiği ve cinsiyetlerine göre herhangi bir değişimin olmadığı belirlenmiştir. Öğrenciler, çoğunlukla akıllı cep telefonu, tablet, dizüstü bilgisayar kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu araçlarla öğrencilerin, müzik dinlemek ve indirmek, TV izlemek, internetten video izlemek ve indirmek, sosyal ağlarda gezinmek, internette gezinmek gibi etkinlikleri gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, dijital teknolojilerin hayatı kolaylaştırabildiği gibi amacına yönelik kullanılmadığında hayatı olumsuz yönde etkileyebileceği, bireyleri tembelliğe, hayal güçlerini köreltmeye ve bağımlılığa yol açacağı yönünde görüş belirtmektedirler.

Başarmak, Yakar ve Arkadaşları (2019), bu çalışmalarında ortaöğretim programlarını, dijital vatandaşlığın alt boyutları açısından analiz etmişlerdir. Araştırmada 2017-2018 eğitim-öğretim yılında, ortaöğretim düzeyinde (Lise 1, 2, 3, 4 sınıf) uygulanan öğretim programları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, dijital vatandaşlıkla ilgili en fazla içeriğe “bilgisayar bilimi” ile “demokrasi ve insan hakları” öğretim programında yer verildiği görülmektedir. Bilgisayar bilimi dersi öğretim programında dijital becerilere geniş yer bir şekilde verilmesine rağmen; dijital ortamdaki hak ve sorumluluk, etik ve eleştirel düşünme becerilerine çok az yer verilmiştir. Diğer derslerin öğretim programında ise dijital vatandaşlıkla ilgili oldukça sınırlı içeriğe rastlanılmaktadır.

Tatlı (2018) bu çalışmasında, farklı branş ve kurumlarda görev yapan öğretmenlerin dijital vatandaşlık, bilgi okuryazarlığı ve internet-bilgisayar kullanım öz-yeterlik düzeylerini ve dijital vatandaşlık düzeylerinin bilgi okuryazarlığı ve internet bilgisayar kullanım öz-yeterliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeyleri ile bilgi okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizinde pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeyleri ile bilgisayar-internet kullanım öz-yeterlikleri arasında ise yine anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Önür (2018), bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin 21. yüzyıl öğrenme becerileri ile eğitim teknolojisi yeterliklerini belirlemek ve öğrencilerin 21. yüzyıl öğrenme becerileri ile eğitim teknolojisi yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma, tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen toplam 920 ortaokul öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda Ortaokul öğrencilerinin 21. yüzyıl öğrenme becerilerinin genel olarak yüksek düzeyde kullandıkları belirlenmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, dijital araçların kullanan öğrencilerin kullanmayanlara göre 21. Yüzyıl öğrenme becerileri daha yüksek çıkmıştır.

Akkuş (2017)' un bu çalışması toplumda kendilerine geniş ölçekte yer bulan çoğunlukta bulunan vatandaşların aksine, azınlık vatandaşların dijital vatandaşlık pratiklerini belirlemeye yöneliktir. Araştırma kapsamında Türkiye'de yaşayan azınlıkların sosyal medya ve İnternet kullanımında ne gibi pratiklere yöneldikleri ve dijital vatandaşlık düzeyleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Elde edilen verilere göre Türkiye' de yaşayan gayr-ı Müslim azınlıkların interneti etkin bir şekilde kullandıkları ve dijital vatandaşlık ilkelerine uygun davrandıkları gözlenmiş fakat internet kullanırken endişe duydukları ve yeterince korunmadıkları görülmektedir.

Tenkoğlu (2017), bu çalışmayı 7. Sınıf Fen Bilimleri dersi Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğurulması ünitesinde Teknoloji Entegrasyon Matrisi Modeli' ne (TEM) göre hazırlanan ders planlarının öğrencilerin teknoloji standartları yeterliklerine, yansıtıcı düşünme becerilerine ve akademik başarılarına etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; teknoloji kullanımının TEM'e göre planlanması fen bilimleri dersinde deney grubu öğrencilerinin teknoloji standartları yeterliklerini artırmıştır. Fakat bu artış istatistiksel olarak anlamlı değildir. Teknoloji Standartları ölçeğinin dijital vatandaşlık alt boyutunda meydana gelen artış ise anlamlı bulunmuştur. Buna rağmen öğrencilerin en düşük yeterlik alanı dijital vatandaşlık olarak öne çıkmaktadır.

Güneş' e göre (2017) bu çalışmanın amacı, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim sistemine kayıtlı öğrenciler ile birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde alan uzmanlarının metafor analizi yoluyla Açık ve Uzaktan Öğrenmenin 21. Yüzyıl vatandaşlık becerilerinin kazandırılmasındaki etkinliğine ilişkin görüş ve önerilerini belirlemektir. Gerek toplanan metaforlar gerekse öğrenci görüşleri birbirini doğrular nitelikte olup,

uygulama sonunda Açık ve Uzaktan Öğrenme yoluyla 21. yüzyıl vatandaşlık becerilerinin kazandırılmasının başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği görülmüştür.

Görmez (2017), bu çalışmada farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin dijital vatandaşlık ve boyutları hakkındaki düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Bu araştırmada, nitel veri toplama araçlarından görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde: araştırmaya farklı branşlardan katılan öğretmenlerin çoğunluğunun dijital vatandaşlık ve boyutlarından dijital vatandaşlık, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital kanun, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlik kavramlarını bilmedikleri yönünde yanıt verdikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca dijital ticaret kavramını “İnternet aracılığıyla yapılan ticaret”, dijital iletişim kavramını da “ Sosyal medya araçlarıyla iletişime geçmek” şeklinde tanımladıkları görülmektedir.

Türkiye’ de dijital vatandaşlık konusuyla ilgili çok sayıda makale ve tez çalışmaları bulunmaktadır. Genel itibariyle, Türkiye’ de 2004 yılından itibaren bilgisayar ve bilişim teknolojisiyle ilgili çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir. Bilişim teknolojilerinin artmasına bağlı olarak yapılan çalışmalar da hızlanmıştır. Bu çalışmamızda sadece birkaç çalışmaya yer verdik. Çalışmalardan da anlaşılacağı üzere dijital vatandaşlık kavramı birçok anlamda tartışılmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla her geçen gün konuyla ilgili çalışmaların olması yapılması beklenmektedir.

## 3. BÖLÜM

### YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, araştırmaya katılan bireylerin kişisel bilgileri, verilerin nasıl toplandığı ve elde edilen verilerin nasıl analiz edildiği açıklanacaktır.

#### 3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel yöntemle yapılan bir durum çalışmasıdır. Nitel yöntemin araştırmada kullanılmasının sebebi, bu yöntemin sosyal yaşam ve insan ile ilgili problemleri, gözlem, görüşme gibi tekniklerle sorgulayarak, anlamları ve ilişkileri parçadan bütüne açıklamaya imkân verebilmesidir (Neuman, 2014). Durum (vaka) çalışmaları, sosyal olayların farklı yönlerine dikkat çekmek, sosyal olguları açıklamak, betimlemek, yorumlamak ve değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Böylece durum çalışması ile bir olgu betimlenebilir, açıklanabilir ve değerlendirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmamızda da özel okul öğrencileri ile devlet okulu öğrencilerinin dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik görüşleri karşılaştırılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

#### 3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında Van ili Edremit ilçesinde eğitim veren Mehmet Akif İnan Ortaokulu'nun 8.sınıf öğrencileri ile Van İli İpekyolu ilçesinde eğitim veren Özel Çınar Orta Okulu'nun 8.sınıf öğrencileri olmak üzere 40 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde amaçlı örnekleme yönteminden kolay ulaşılabilir durum örnekleme çeşidinden faydalanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme nitel araştırmada yaygın kullanılan bir örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme maliyet ve ulaşılabilirlik örnekleme kararında dikkate alınması gereken etkenlerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada öğrencilere ulaşma durumunun kolay olması, bu örnekleme türünün seçilmesinde etkili olmuştur.

### 3.2.1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri

Araştırmaya katılan öğrencilerin isimlerine yer verilmediğinden her öğrenciye bir kod ve yanında bir sayı verilmiştir. Örneğin özel okulda öğrenim gören öğrenciler için ÖÖ1, ÖÖ2, ÖÖ3, devlet okulunda öğrenim gören öğrenciler için ise DÖ1, DÖ2, DÖ3 biçiminde kodlar kullanılmıştır.

**Tablo 1:** Araştırmaya Katılan Öğrenciler

Okul	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kız	
Özel Okul	10	10	20
Devlet Okulu	12	8	20
<b>Toplam</b>	22	18	40

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik görüşlerini ortaya koymayı ve bunları karşılaştırmayı amaçlayan bu çalışmaya 20 devlet okulu, 20 de özel okul öğrencisi olmak üzere toplamda 40 katılımcının görüşlerine başvurulmuştur. Cinsiyet açısından bakıldığında erkek öğrenci sayısı 22, kız öğrenci sayısı ise 18'dir.

### 3.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Standartlaştırılmış açık uçlu görüşme, özenle yazılmış ve belirli bir sıraya göre birçok sorudan oluşur ve her katılımcıya aynı şekilde ve sırada sorulur. Bu çalışma kapsamında özel okul ve devlet okulu öğrencileri olmak üzere toplam 40 öğrenci ile araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu görüşme formu ( EK-1) kullanılarak görüşme yapılmıştır.

### 3.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada, konu ile ilgili literatür taranmış ve verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Van ili Edremit ilçesinde öğrenim gören Mehmet Akif İnan Ortaokulu'nun 8.sınıf

öğrencilerinden Van İli İpekyolu ilçesinde öğrenim gören Özel Çınar Ortaokulu'nun 8.sınıf öğrencileriyle yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla veriler alınmıştır.

Bu yöntem ile öğrencilerden dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik ayrıntılı bir şekilde veriler toplanmaya çalışılmıştır. Her bir görüşme yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular katılımcılara yöneltilip yanıt alınmıştır. Elde edilen yanıtlar, katılımcıların isimleri kodlanarak görüşme formuna kaydedilmiştir. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı; anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

### 3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının ortaya koyduğu kategori ve yorumların gerçeğe örtüşüp örtüşmediği olarak ifade edilir (Creswell, 2013). Manning (akt. Camadan, Karataş, Bozali, 2017) nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanması için uzun süreli görüşme, uzman görüşü ve katılımcıların onayı gibi birtakım ölçütlerin olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışma kapsamında da öncelikle katılımcı öğrencilerle uzun süre zaman geçirilmiş, öğrenciler ayrıntılı şekilde tanınmaya çalışılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında öğrencilerle yapılan görüşmeler araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiş, görüşme öncesinde çalışmanın amacıyla ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır. Katılımcıların görüşleri herhangi bir yönlendirmeye başvurulmadan kayıt altına alınmıştır.

Çalışmada geçerlik ve güvenirliliği sağlamak için yararlanılan yollardan biri de uzman görüşüne başvurmaktır. Bu bağlamda, görüşme soru ve formlarının oluşturulmasında ve çözümlenmesinde uzman görüşüne<sup>1</sup> başvurulmuştur.

Güvenirlik ve geçerliğin denetlenmesinde bir diğer ölçüt de katılımcıların onayının alınmasıdır. Öğrencilerle ilk görüşmeden yaklaşık üç ay sonra öğrencilerin bir

<sup>1</sup> Verilerin çözümlenmesi ve teyit edilmesinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Erhan Şen'in dönütlerine başvurulmuştur.

kısmı ile yeniden görüşme yapılmış ve aktardıkları görüşlere yönelik teyitleri alınmıştır. Bu anlamda öğrencilerin görüşlerinin analizi sürecinde öğrencilerin tema ve kodları ifade ederken tam olarak ifade edemedikleri durumlar konusunda öğrencilerle bir daha görüşülmüş, söz konusu durumla ilgili öğrencilerin belirttikleri ifadenin kapsamı daha açık bir biçimde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde katılımcıların teyit konusunda aktardıkları ifadelerle ilişkin şu örnekler aktarılabilir:

ÖÖ8: “ *İnternet kullanımı ve dijital vatandaşlık ile ilgili sorulara verdiğim cevapların hepsine katılıyorum, şimdi bile görüşlerimin hepsini bir kez daha onaylıyorum.* ”

DÖ1: “ *Hocam, dijital vatandaşlık, boyutlarıyla ilgili yaptığımız görüşmede ifade ettiğim bütün görüşlerimi onaylıyor ve hepsine katılıyorum.* ”

DÖ15: “ *Dijital vatandaşlık ve internetle ilgili sorduğunuz sorular için belirttiğim bütün görüşlerime katılıyorum.* ”

DÖ5: “ *İnternet ve dijital vatandaşlık ile ilgili yaptığımız görüşmedeki düşüncelerim hala devam ediyor. Belirttiğim cevapları kabul ediyor ve onaylıyorum.* ”

ÖÖ13: “*Bu görüşme kapsamında sorduğunuz sorulara karşılık söylediğim ifadelerin hepsine katılıyorum, şuan bile aynı düşünceleri taşıyorum.* ”

ÖÖ12: “*Dijital vatandaşlık ile ilgili yaptığımız görüşmede belirttiğim bütün görüşlerimi onaylıyor ve kabul ediyorum.* ”

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği denetlemenin yolları arasında doğrudan alıntılara yer vermek, araştırmanın sürecine ilişkin ayrıntılı ve açıklayıcı bilgiler aktarmak bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada da bunu sağlamak için öncelikle araştırmanın sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi okurla paylaşılmış ve katılımcıların görüşlerine ilişkin ham verilere (doğrudan alıntılara) ait oldukları tablolarda yer verilmiştir.

LeCompte ve Goetz (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2006) dış güvenilirliğin sağlanmasına yönelik olarak araştırmacının, öncelikle araştırma sürecindeki kendi konumunu (katılımcı gözlemci, çalışılan durumla ilgili ön deneyimler gibi) açık hale

getirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda araştırmada katılımcı gözlemci olarak, öğrencilere çalışma kapsamında hazırlanan sorular sorularak, alınan ifadeler kayıt altına alınmıştır. Araştırmada öğrencilere bazen soruları daha açık hale getirmek amacıyla benzer sorular sorularak verilen ifadelerin daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

Dış güvenilirlik konusunda araştırmacının alabileceği ikinci önlem ise, araştırmada veri kaynağı olan bireylerin açık bir biçimde tanımlanmasıdır. Bu ölçüt bağlamında sorulan soruları cevaplandıran her öğrencinin hangi kod ve temayı ifade ettiğı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

Üçüncü önlem, araştırma sürecinde oluşan sosyal ortamların ve süreçlerin tanımlanmasına ilişkindir. Bu kapsamda öğrencilerle yapılan görüşmeler, kendi okulları içinde, birebir olarak sessiz bir sınıf ortamında yapılmıştır. Böylece öğrencilerin diğer öğrencilerden etkilenmeleri önlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü önlem, elde edilen verilerin analizinde kullanılan kavramsal çerçevenin ve varsayımların tanımlanmasına ilişkindir. Araştırmada elde edilen veriler, ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmış, çalışmanın sonucunda öğrencilerin durumlarına ilişkin olumlu ve olumsuz sonuçlar ayrıntılı bir şekilde betimlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak veri toplama ve analiz yöntemleriyle ilgili ayrıntılı açıklamaların yapılması önemlidir. Bu kapsamda görüşmeler yaklaşık 15-20 dakika arasında sürmüş, her öğrenci ile birebir görüşme sağlanmıştır. Veriler, ses cihazı yardımıyla kaydedilmiş olup, daha sonra da araştırmacı tarafından yazıya aktarılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenip analiz edilmiştir. Elde edilen kodlara ilişkin notlar alınmış, benzer kodlar da bir araya getirilerek katılımcı görüşleri kaydedilmiştir.



## 4. BÖLÜM

### BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada elde edilen veriler ana tema ve kod başlıkları altında verilmiştir. Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin; interneti kullanma amaçları, internete erişim için kullandıkları araçlar, internet kullanımında özen göstermeleri gereken hususlar, doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için başvurdukları stratejiler, internet kullanımında sahip oldukları haklar gibi başlıklar altında öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca öğrencilerin internet ortamında sahip oldukları sorumluluklar, iletişim kurarken dikkat etmeleri gereken durumlar, internetteki bilişim suçları hakkında bildikleri durumlar ve aşırı internet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerisinde bulunma durumları üzerine görüşleri açıklanmıştır.

#### 4.1. Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçlarına İlişkin Görüşleri

**Tablo 2.** Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçlarına İlişkin Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Eğlence	17	16	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ19, DÖ1,DÖ5,DÖ6,DÖ7,DÖ10, DÖ12,DÖ13,DÖ14	ÖÖ1,ÖÖ2,ÖÖ3,ÖÖ5,ÖÖ9,ÖÖ10,ÖÖ12,ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8,DÖ9,DÖ11,DÖ15,DÖ16	33
Alışveriş	14	11	ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ17, DÖ1,DÖ5,DÖ6,DÖ7,DÖ10, DÖ12	ÖÖ1,ÖÖ2,ÖÖ3,ÖÖ5,ÖÖ9,ÖÖ11,ÖÖ12,ÖÖ13,ÖÖ14,DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8, DÖ9	25
Araştırma-İnceleme	1	4	ÖÖ20, DÖ17,18,19,20	-	5
İletişim	1	1	DÖ17	ÖÖ13	2
Toplam	33	32	34	31	65

Tablo 2’de öğrencilerin interneti kullanma amaçlarına yönelik öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin interneti en fazla “Eğlence” (n: 33) amacıyla yapmaktadırlar. Bunun dışında interneti “Alışveriş” (n:25) amacıyla yaptıkları görülmektedir. “Araştırma-İnceleme”(n: 1, n: 4) ve “İletişim” (n:1, n: 1) takip etmektedir. İnterneti kullanma amaçları açısından devlet (n:16, n:11, n:4, n:1) ve özel okullar (n:17, n:14, n:1, n:1) arasında “ Eğlence”(n:16, n:17), “İletişim” (n:1, n: 1) durumları için benzerlik bulunmaktadır. Ancak “ Araştırma- İnceleme”(n: 4, n: 1) ve “Alışveriş ”(n:11, n:14) durumları için sıklık açısından büyük fark bulunmamaktadır.

Özel okul ve devlet okulu öğrencileri interneti kullanma amaçlarını somutlayan doğrudan ifadeler şu örnekler verilebilir:

*ÖÖ13: “İnterneti genellikle arkadaşlarımla mesajlaşmak için kullanıyorum, çok fazla da ihtiyaç duymuyorum doğrusu. İnsanların interneti doğru kullanmadıkları ortada zaten.”*

*DÖ1: “Her gün bir iki saat internet kullanıyorum. Genelde film ve sporla ilgili videolar izliyorum. Sürekli ilgimi çeken video ve filmlere bakıyorum. Evde internet bağlantısı var. Her gün internete bu şekilde takılıyorum.”*

*ÖÖ4: “ Bir iki yıl önce çok fazla oyun oynuyordum. Çok fazla yoruluyordum, tembellik oluyordu bende. Bilgisayar ve internetin beni yorduğunu biliyordum ama bağımlılık beni bırakmıyordu. Son yıllarda ailem bu konuda bilinçlendi, ben de eskisi gibi kullanmıyorum.”*

*ÖÖ9: “ İnterneti aşırı kullanıyordum, annemle aram açıldı. Evdekiler wifi şifresini değiştirdiler. Bıraktım bunun üzerine, internet açıldığında yeniden başlayacağım...”*

*DÖ17: “ sosyal medya hesabım yok, interneti de çok fazla aramıyorum. O yüzden sadece iletişimde bulunsam yeterli diye düşünüyorum.”*

*DÖ1: “Genellikle ihtiyacım olduğunda alışveriş yapıyorum. Ben ayakkabı sipariş ediyorum çoğunlukla, ihtiyacım olduğunda özellikle...”*

*DÖ17: “ Bilgi sahibi olmayı çok istiyorum. Bu nedenle internette gezinti yapıyorum. Özellikle ilgimi çeken, daha önce duymadığım bilimsel çalışmalarını*

araştırmayı, öğrenmeyi çok seviyorum. Meraklı biriyim. İnternet bu bakımdan çok güzel...”

ÖÖ9: “Anneme internet üzerinden bir mont istedik. O sitenin güvenli olup olmadığına pek bakmadık doğrusu. Ücreti yatırdık ve kısa bir süre sonra sipariş ettiğimiz ürün geldi. Ürünü açtığımızda şok olduk. İnternette istediğimiz mont değildi. Tabi başımıza ilk defa böyle bir şey geldi.”

ÖÖ4: “Bazı sitelerde ‘sıfır risk’ denilen bir uygulama var. Örneğin bir ürün istiyorsunuz. Satış merkezlerinin güvenlik önlemleri var. Site sahibine 5-6 lira veriyorsunuz. Eğer istediğiniz ürün aynı çıkmazsa, bu sistemle paranız geri ödeniyor.”

ÖÖ3: “ İnternette sık sık alışveriş yapıyorum. Hem cazip, hem de eğlenceli. İnternette alışveriş yapınca kendimi daha iyi hissediyorum.”

#### 4.2. Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnternet Erişiminde Kullandıkları Araçlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 3.** Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin İnternet Erişiminde Kullandıkları Araçlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Telefon	18	17	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15, ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ19, ÖÖ2, DÖ1,DÖ5,DÖ6,DÖ7,DÖ10, DÖ14,DÖ17,DÖDÖ19,DÖ20	ÖÖ2,ÖÖ5,ÖÖ9,ÖÖ10, ÖÖ11,ÖÖ12,ÖÖ13,ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8,DÖ9, DÖ11,DÖ15,DÖ16	35
Bilgisayar	10	8	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ8,ÖÖ15 DÖ5,DÖ10,DÖ12,DÖ13	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ9,ÖÖ11, ÖÖ12,ÖÖ14, DÖ8,DÖ9,DÖ11,DÖ15	18
Tablet	2	2	ÖÖ8, DÖ18	ÖÖ5,DÖ8	4
Toplam	30	28	29	28	57

Tablo 3’te internet erişiminde kullandıkları araçlara ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin interneti en fazla “Telefon” (n: 35) kullandıkları görülmektedir. Bunun dışında interneti “Bilgisayar” (n:25) amacıyla

yaptıkları görülmektedir. Son olarak da “Tablet (n: 2, n: 2) takip etmektedir. İnternet erişiminde kullanılan araçlar açısından devlet (n:17, n:8, n:2) ve özel okullar (n:18, n:10, n:2) arasında “ Telefon” (n:17, n:18), “Bilgisayar” (n:8, n: 10) ve “Tablet” kullanımını için yakın benzerlik bulunmaktadır.

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin internet erişiminde kullandıkları araçları somutlayan doğrudan ifadelerle şu örnekler verilebilir:

ÖÖ4: *”Telefonu pek kullanmıyorum daha çok bilgisayar kullanıyorum. Tabii kısıtlamalar yoksa eğer... Genelde hafta sonları kullanmama izin veriliyor.”*

DÖ5: *“ Genelde bilgisayarı kullanıyorum. Bunun nedeni de bilgisayarda daha rahat oyun oynuyorum.”*

ÖÖ5: *“Telefon ve tablet kullanıyorum. İnstagram ve Facebook kullanıyorum. Genellikle oyun oynarım, telefonla uğraşıyorum. Günde 3,4 saat internete takılıyorum hocam”*

ÖÖ8: *“ Bilgisayar, tablet, telefon hepsini kullanıyorum. Ödevler için ama daha çok eğlence için kullanıyorum.”*

DÖ1: *“ Her gün ortalama 4-5 saat oyun oynuyorum ama bağımlı değilim.”*

DÖ9: *“ Telefon ve bilgisayardan internete bağlanıyorum. Oyun oynamak, film izlemek ve merak ettiğim şeyleri öğrenmek için interneti kullanıyorum.”*

DÖ6: *“ İnternet kullanıyorum fakat kendime ait bir telefonda kullanamıyorum annemin telefonunu kullanarak internete giriyorum.”*

### 4.3. Öğrencilerin İnterneti Kullanırken Özen Gösterdikleri Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 4:** Öğrencilerin İnterneti Kullanırken Özen Gösterdikleri Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	Dağılım
Güvenli bir site olup olmadığına bakmak	16	14	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ8,ÖÖ15, ÖÖ16,ÖÖ17, ÖÖ18,ÖÖ19 DÖ1,DÖ6,DÖ7,DÖ10, DÖ13,DÖ14	ÖÖ1,ÖÖ2,ÖÖ3,ÖÖ5, ÖÖ9,ÖÖ11,ÖÖ12, ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8, DÖ9,DÖ11,DÖ15, DÖ16	30

Dikkatli kullanmaya çalışmak	8	7	ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ20, DÖ12,DÖ17,DÖ18	ÖÖ1,ÖÖ9,ÖÖ10, ÖÖ11,ÖÖ13, DÖ4,DÖ8,DÖ9,DÖ16	15
Bilindik siteler olmasına dikkat etmek	5	7	ÖÖ7, DÖ5,DÖ10,DÖ17	ÖÖ3,ÖÖ10,ÖÖ11, ÖÖ13, DÖ2,DÖ8,DÖ11, DÖ15	12
Araştırma yaparak kullanmak	5	3	ÖÖ7, ÖÖ20, DÖ19	ÖÖ9,ÖÖ11,ÖÖ13, DÖ15, DÖ16	8
Her siteye girmemek	4	3	ÖÖ20, DÖ20	ÖÖ5,ÖÖ11,ÖÖ12, DÖ9,DÖ11	7
Toplam	38	34	29	43	72

Tablo 4’te öğrencilerin interneti kullanırken özen gösterdikleri durumlara ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin en fazla “Güvenli bir site olup olmadığına bakmak” (n: 30) cevabını verdikleri görülmektedir. Bunun dışında “Dikkatli kullanmaya çalışmak” (n:15), “ Bilindik siteler olmasına dikkat etmek” (n:12) cevapları takip etmektedir. Katılımcılar en az “Araştırma yaparak kullanmak” (n: 8) ve “Her siteye girmemek” cevaplarını vermişlerdir. Öğrencilerin interneti kullanırken özen gösterdikleri durumlar açısından devlet (n: 14, n: 7, n:7, n: 7, n:3, n: 3) ve özel okullar (n: 16, n: 8, n: 5, n: 5, n: 4) arasında sıklık açısından birbirine yakın cevapların verildiği görülmektedir.

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin internet kullanırken özen gösterdikleri durumları somutlayan doğrudan ifadeler şu örnekler verilebilir:

ÖÖ3: “ *Mesela ben bir siteye girecektim. TC kimlik numaramı istedi. Annem bu siteye güvenmedi ve oradan alışveriş yapmadık*”

DÖ12: “*Genellikle interneti babamla beraber kullanırız. Ben tek başıma çok fazla kullanmıyorum. Kendimi babamla beraber daha güvende hissediyorum.*”

ÖÖ10: “*bilmediğim sitelere pek girmem, bu konuda merakım da yok aslında, ama özellikle program kurucusuna bakarım...*”

ÖÖ13: “Birden fazla kaynaktan araştırma yaparım. Bilinen sayfala olmalı...”

DÖ11: “ Önüme çıkan her siteye girmem ve hiçbir bilgiye araştırmadan güvenmem. Bilinen bir siteye girerim.

#### 4.4. Doğru ve Güvenilir Bilgilere Ulaşmak İçin Başvurulan Stratejilere İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 5.** Doğru ve Güvenilir Bilgilere Ulaşmak İçin Başvurulan Stratejilere İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Girilen sitelerin güvenli olup olmadığına dikkat etmek	10	12	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ15,ÖÖ16, ÖÖ17,ÖÖ18, DÖ6,DÖ10,DÖ12,DÖ14,DÖ18,DÖ19,DÖ20	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ5, ÖÖ14, DÖ8,DÖ9,DÖ11, DÖ15,DÖ16	22
Bilinmeyen sitelere girmemek	6	6	ÖÖ19,20, DÖ1,DÖ5DÖ,7	ÖÖ2,ÖÖ5,ÖÖ11, ÖÖ12, DÖ2,DÖ4,DÖ15	12
Bilgi alınacak site hakkında önce araştırma yapmak	4	5	ÖÖ6, DÖ12,DÖ17	ÖÖ9,ÖÖ11,ÖÖ13, DÖ2,DÖ3,DÖ4	9
Birden fazla siteye bakmak	1	4	DÖ7,DÖ10	Ö13, DÖ9,DÖ11	5
Her okuduğuna inanmamak	1	2	DÖ5,DÖ6	ÖÖ9	3
Bilen birilerine sormak	1	1	ÖÖ7	DÖ16	2
Yorumları dikkate almak	1	-	-	ÖÖ10	1
İlgili olmamak	1	-	ÖÖ8	-	1
<b>Toplam</b>	<b>25</b>	<b>30</b>	<b>27</b>	<b>28</b>	<b>55</b>

Tablo 5’te doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için başvurulan stratejilere ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin en fazla “Girilen sitelerin güvenli olup olmadığına dikkat etmek” (n: 22) cevabını verdikleri görülmektedir. Sonrasında “Bilinmeyen sitelere girmemek” (n: 12), “ Bilgi alınacak site hakkında önce araştırma yapmak” (n: 9) cevapları takip etmektedir. Katılımcılar bu

cevapların dışında “Birden fazla siteye bakmak” (n: 5), “Her okuduğuna inanmamak” (n: 3), “Bilen birilerine sormak” (n: 2), “Yorumları dikkate almak” (n: 1), “İlgili olmamak” (n: 1) cevaplarını vermişlerdir. Doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için başvurulan stratejiler açısından devlet (n: 12, n: 6, n:5, n: 7, n: 4, n: 2, n: 1, n: 0, n: 0 ) ve özel okullar (n: 10, n: 6, n: 4, n: 1, n: 1, n: 1, n: 1, n: 1) arasında sıklık açısından birbirine yakın cevapların verildiği görülmektedir.

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin internet kullanırken başvurdukları stratejileri somutlayan doğrudan ifadeler şu örnekler verilebilir:

DÖ1: “ İnternette güvenliği tehdit eden birçok şey var. Farkına varmadan bazı sıkıntılar olmaktadır. Bu yüzden bilinmeyen sitelere girmemek gerekiyor. Sonra geri dönüşü olmayan şeyler görebiliriz.”

ÖÖ16: “ İnternette doğru bilgi ya da yanlış bilgiyi anlamak için güvenli birçok siteye bakarım. Hangisinden daha çok bahsediliyorsa onun doğru olduğunu anlarım.”

DÖ15: “ En çok girilen siteye girerim ama çoğunlukla internette bilgi araştırmam.”

ÖÖ18: “ Doğru bilgiye ulaşmak için ilk gelen siteye tıklarım, kötüyse değiştiririm. Daha sonra güvendiğim, bildiğim site varsa ona girerim.”

ÖÖ8: “ Özellikle güvenilir olması gerek. Çünkü kredi kartı numaranı veriyorsun. Güvenli değilse hesabımızdaki bütün paramız gider. Genellikle bilgileri kitaplardan edinmeliyiz.”

DÖ10: “ Bu konuda yaptığım tek şey başka sitelere bakıp karşılaştırıyorum ve kişi yorumlarına bakıyorum.”

ÖÖ9: “Öncelikle araştırıp, bakıyorum, bazen ilk çıkan sitelere bakıyorum. Her okuduğuma inanmıyorum tabii.”

ÖÖ1: “ Girilen sitelerin güvenli olması gerekir. Bazı siteler doğru bilgi vermiyorlar. Kullanırken bu duruma dikkat edilmelidir.”

ÖÖ13: “ Hocam, öncelikle birden fazla kaynaktan araştırma yaparım. Bilinen sayfalar olmasına dikkat ederim.”

DÖ7: “ Birçok siteye girip bilgileri karşılaştırırım. Ona göre işlerimi yaparım.”

ÖÖ15: “Doğru bilgiye ulaşmak için güvenilir bazı siteler var, o siteler kısa ve öz bilgi verir.”

ÖÖ7: “Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak için bilen kişilere sorarım. Bilinçli olmamız lazım hocam.”

ÖÖ6: “Bu konuda gireceğimiz sitelerin güvenilir olup olmadığına bakmak çok önemlidir.”

#### 4.5. İnternet Kullanımında Sahip Olunan Haklara Yönelik Öğrenci Görüşleri

**Tablo 6.** İnternet Kullanımında Sahip Olunan Haklara Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Düşüncelerini Özgürce ifade etme	16	12	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18, DÖ1,DÖ5,DÖ14,DÖ18, DÖ19,DÖ20	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ5,ÖÖ9, ÖÖ10,ÖÖ11,ÖÖ12,ÖÖ14, DÖ3,DÖ4,DÖ9,DÖ11, DÖ15,DÖ16	28
Bilgi Edinme	13	11	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ8,ÖÖ15, ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ20, DÖ1,DÖ5,DÖ7,DÖ10, DÖ19	ÖÖ2,ÖÖ5,ÖÖ10,ÖÖ11, ÖÖ13,ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ9, DÖ11,DÖ15	24
İletişime Geçme	8	9	ÖÖ4,ÖÖ15,ÖÖ19, DÖ6,DÖ10,DÖ12, DÖ13,DÖ17	ÖÖ5,ÖÖ9,ÖÖ10, ÖÖ11,ÖÖ14, DÖ8, DÖ11,DÖ15, DÖ16	17
Toplam	37	32	34	35	69

Tablo 6’da internet kullanımında sahip olunan haklara ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre, öğrencilerin internet kullanımında sahip olunan haklar konusunda en çok “düşüncelerini özgürce ifade etme” (n: 28) hakkı yanıtını verdikleri görülmektedir. Öğrenciler ikinci olarak “bilgi edinme” (n: 24) hakkı olarak yanıtlamışlardır. Öğrenciler en az “iletişime geçme” (n: 17) hakkını ifade etmişlerdir. İnternet kullanımında sahip olunması gereken haklar konusunda erkek ve



kız öğrencilerin birbirine yakın oranda cevap verdikleri görülmektedir. Bazı öğrencilerin birden fazla hak konusunda görüşte buldukları anlaşılmaktadır. İnternet kullanımında sahip olunan haklara ilişkin devlet okulu öğrencileri (n: 12, n: 11, n: 9) ile özel okul öğrencilerinin (n: 16, n:13, n: 8) görüşleri arasında “ düşüncelerini özgürce ifade etme ” (n: 12, n: 16) hakkı konusunda anlamlı bir fark bulunmakla beraber “ bilgi edinme (n: 11, n: 13) ve “ iletişime geçme” (n: 9, n: 8) hakları konusunda anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

İnternet ortamında bulunan bilişim suçlarına yönelik öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadelere şu örnekler verilebilir:

ÖÖ10 :*“Ben bu haklara dikkat ettiğimi düşünüyorum, İnsanların yorumlarına saygılı davranıyorum ama çoğu insan buna dikkat etmiyor.”*

ÖÖ4: *“ İnternet özgürlüğü olmalı, fakat kısıtlamalar da olmalı...”*

DÖ(10) :*“İnsanların birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri gerekiyor. Yoksa birtakım sıkıntılar ortaya çıkar. Ben şahsen internet ortamında kimseyi rahatsız etmem hocam...”*

ÖÖ3: *“İnsanların bir yere kadar özgürlüğü var. Diğerlerine hakaret etmemeli, kısıtlamamak gerekir...”*

Bilgi edinme konusunda insanların eşit olması gerektiğini ifade eden öğrencilerden biri (ÖÖ13), *“Hocam herkesin bilgi edinme hakkı var, kimse kısıtlanmamalı ama sınırlarımızı da bilmemiz lazım.”* şeklinde görüş belirtmiştir.

#### 4.6. İnternet Ortamında Bulunan Bilişim Suçlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri

**Tablo 7.** İnternet Ortamında Bulunan Bilişim Suçlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Kumar benzeri kötü alışkanlıklar	16	14	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ8,ÖÖ15, ÖÖ16,ÖÖ17, ÖÖ18, ÖÖ19 DÖ1,DÖ6,DÖ7,DÖ10, DÖ13,DÖ14	ÖÖ1,ÖÖ2,ÖÖ3,ÖÖ5, ÖÖ9,ÖÖ11,ÖÖ12,Ö Ö14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8, DÖ9,DÖ11,DÖ15, DÖ16	30

Taciz edici ve rahatsız edici tutumlar	8	9	ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ20, DÖ12,DÖ17,DÖ18,DÖ19,DÖ20	ÖÖ1,ÖÖ9,ÖÖ10,ÖÖ11,ÖÖ13,DÖ4,DÖ8, DÖ9,DÖ16	17
Uyuşturucu ve benzeri kötü bağımlılıklar	5	7	ÖÖ7, DÖ5,DÖ10,DÖ17	ÖÖ3,ÖÖ10,ÖÖ11,ÖÖ13,DÖ2, DÖ8,DÖ11,DÖ15	12
Toplam	29	30	26	33	59

Tablo 7’de internet ortamında bulunan bilişim suçlarına yönelik öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre internet ortamında bilişim suçlarının en fazla “Kumar benzeri kötü alışkanlıklar” (n: 30) olduğu görülmektedir. Bunun dışında “Taciz edici ve rahatsız edici tutumlar” (n:17) ve “Uyuşturucu ve benzeri kötü bağımlılıklar ” (n:12) takip etmektedir. İnternet ortamında bulunan bilişim suçları açısından devlet okulu öğrencileri (n:14, n:9, n:7) ile özel okul öğrencilerinin (n:16, n:8, n:5) görüşleri arasında “Kumar benzeri kötü alışkanlıklar” (n:14, n:16) durumu için anlamlı bir fark bulunmaktadır. Ancak “Taciz edici ve rahatsız edici tutumlar”(n: 9, n: 8) ve “Uyuşturucu ve benzeri kötü bağımlılıklar ” (n:7, n:5) durumları için dağılım açısından büyük fark bulunmamaktadır.

İnternet ortamında bulunan bilişim suçlarına yönelik öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadelere şu örnekler verilebilir:

ÖÖ12: “ *Bilişim suçlarından haberdarım. Bir siteyle ilgili bilgi almaya çalışırım. İnsanlardan doğru olup olmadığını öğrenirim. Dikkatli kullanırım.*”

ÖÖ10: “*Mavi balina oyununu biliyorum. İnsanları intihara kadar götürüyor. O yüzden her siteye girmemeliyiz.*”

ÖÖ6: “ *Bilişim suçları hakkında az çok bilgim var. Hesabımızı korumamız gerekiyor. Rastgele sitelere girersek böyle sıkıntılar olabilir.*”

ÖÖ4: “*Kumar benzeri sitelerle karşılaştım. Reklam engelleyici koydum. Yasaklanan sitelere girmemek gerekir. Tanımadıklarımızla görüşmememiz lazım.*”

ÖÖ16: *İnternette mavi balina denilen bir oyun var. Bu oyunu oynayan her 20 çocuktan 15’i intihar ederek ölüyor. Bu ve buna benzer oyunlardan uzak durmak için*

hiç araştırma yapmıyorum. Çünkü araştırmak yani merak o ve o tarz işlere çekiyor insanı.”

DÖ6: *Bilmediğim her siteye girmem. Mesela mavi balina diye bir oyun var. Bu oyunun yapımcıları yabancılar ve kullanıcılarının çoğu Türkler. İntihara yol açıyor, böyle sitelere girmem.”*

DÖ18: *Bu tür suçlara bulaşmamak için girdiğim sitede bulunan reklam veya benzeri görsellere tıklamam, direkt kapatırım. Bu gibi durumlara bulaşmam. Bu siteler direkt ekrana teklif verirler ben de bildiğim için hayır derim.”*

DÖ10: *Bu gibi şeylere çok dikkat ederim. Bu gibi suçların adının geçtiği sitelere asla girmem ve çok tehlikeli olduğunun farkındayım.”*

DÖ8: *“ Bilişim suçlarını biliyorum. Hesap çalmak, küfür, insanları intihara sürükleyen siteler vb. Bunlara bulaşmamak için yabancı yerlere bakmam ve her önüme gelen hesap, site gibi yerlere güvenmem.”*

ÖÖ2: *“ Bilişim suçları hakkında bilgim var. Kumar ve benzeri suçları gösteren siteler, mavi balina oyunu gibi sitelerden haberim var. Mesela mavi balina oyunu oynayan bir öğrenci Van’da intihar etti. Çok dikkat etmek gerekir. Bilinçli bir kullanıcı olmaya çalışıyorum. Her siteye girmemek gerekir.”*

ÖÖ15: *“ Bu konuda az çok bilgi sahibiyim. Örneğin yasadışı organ kaçakçılığı, uyuşturucu satışı, silah kaçakçılığı veya hesap çalmalar gibi suçlar.”*

#### 4.7. Bilişim Suçlarına Yönelik Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 8:** Bilişim Suçlarına Yönelik Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Polise Gitmek	17	16	ÖÖ4,ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15,ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ19, DÖ1,DÖ5,DÖ6,DÖ7,DÖ10,DÖ12,DÖ13,DÖ14	ÖÖ1,ÖÖ2,ÖÖ9,ÖÖ10,ÖÖ11,ÖÖ12,ÖÖ13,ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8,DÖ9,DÖ11,DÖ15, DÖ16	33

Bilişim suçlarını takip eden kurumlara başvurmak	2	4	ÖÖ4, DÖ17, DÖ18, DÖ19, DÖ20	ÖÖ2	6
Mahkemeye başvurmak	3	1	ÖÖ7, DÖ17	ÖÖ3, ÖÖ5	4
Toplam	22	21	24	19	43

Tablo 8’de Bilişim suçlarına yönelik yapılması gerekenlere ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre bilişim suçlarına yönelik yapılması gerekenlerin başında “Polise Gitmek” ( n: 33) olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla “Bilişim suçlarını takip eden kurumlara başvurmak” (n: 6) ve “Mahkemeye başvurmak” (n:4) takip etmektedir. Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin bilişim suçlarına yönelik görüşleri açısından önemli derecede farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak “psikolojik sıkıntılar” açısından özel okul (n: 16), devlet okulundan (n: 12) daha fazla dağılıma sahiptir.

Bilişim suçlarına yönelik yapılması gerekenlere ilişkin öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadeler şu örnekler verilebilir:

ÖÖ8: “Bir bilgisayardan suç işlendiğinde polisler bunu o bilgisayarın IP adresinden nerede olduğunu bulabiliyor.”

ÖÖ3: “Kardeşimin bir youtube kanalı vardı. Kendisine kötü sözler söyleyen biri oldu. Onun mahkemeye verdik. Böyle bir durumda karşıdaki kişiyi mahkemeye vermek gerekir.”

ÖÖ4: Türkiye’de bilişim suçlarıyla mücadele eden siteler var. Suç delillerini oraya göndeririz. İhbar eder, engelleriz. Bunun dışında polise de gidilebilir.”

ÖÖ7: “ Böyle bir durumda direk o sitenin yöneticisine gönderiyorum. Bu da olmazsa mahkemeye verip, dava açabiliyoruz.”

DÖ7: “ Ben böyle bir sıkıntı yaşadığımda polise başvururum.”

DÖ11: “ Daha önce hiç başıma gelmedi. Kuruluşlar hakkında bir bilgim yok. Ama böyle bir şey başıma gelirse polise başvururum.”

ÖÖ2: “ Bilişim suçlarına yönelik siber suç avukatları varmış. Onlara başvururuz. ”

ÖÖ11: “ Böyle bir durumla karşılaşırsam polise başvururum, başımdan geçenleri anlatırım.”

ÖÖ12: “ Şu ana kadar böyle bir durum yaşamadım, eğer böyle bir şey olursa polise söylerim. Çevremdeki insanlara söylerim, onlardan yardım alırım.”

DÖ8: “ Öyle bir şey olursa hesabımı kapatırım ve polise giderim.”

ÖÖ16: “ İnternette bir suçu öğrendiysem polise haber veririm. Böyle bir şeyle karşılaşmadığım için çok bilgim yok.”

#### 4.8. İnternet Güvenliğini Sağlamada Başvurulan Yollara İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 9.** İnternet Güvenliğini Sağlamada Başvurulan Yollara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
İnternet sitesi seçimi	18	17	ÖÖ4, ÖÖ6, ÖÖ7, ÖÖ8, ÖÖ15, ÖÖ16, ÖÖ17, ÖÖ18, ÖÖ19, ÖÖ20, DÖ1, DÖ5, DÖ5, 7, DÖ10, DÖ14, DÖ17, DÖ19, DÖ20	ÖÖ2, ÖÖ5, ÖÖ9, ÖÖ10, ÖÖ11, ÖÖ12, ÖÖ13, ÖÖ14, DÖ2, DÖ3, DÖ4, DÖ8, DÖ9, DÖ11, DÖ15, DÖ16	35
Anti-virüs kullanmak	10	8	ÖÖ4, ÖÖ6, ÖÖ8, ÖÖ15, DÖ6, DÖ10, DÖ12, DÖ13	ÖÖ1, ÖÖ3, ÖÖ9, ÖÖ11, ÖÖ12, ÖÖ14, DÖ8, ÖÖ9, ÖÖ11, ÖÖ15	18
Dikkatli davranmak	2	2	ÖÖ8, DÖ18	ÖÖ5, DÖ8	4
Toplam	30	28	29	28	57

Tablo 9’da İnternet güvenliğini sağlamaya ilişkin öğrenci görüşleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre internet güvenliğini sağlamak için “internet sitesi seçimi” (n: 35) yapmaktadırlar. Bunun dışında “anti-virüs kullanmak” (n:18) ve “dikkatli davranmak”(n:4) yollarına başvurarak internet güvenliğini sağlamaktadırlar. İnternet güvenliğini sağlamada başvurulan yollar açısından devlet (n:17, n:8, n:2) ve özel okullar (n:18, n:10, n:2) arasında dağılım açısından büyük fark bulunmamaktadır.

İnternet güvenliğini sağlamada başvurulan yollara ilişkin öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadelere şu örnekler verilebilir:

ÖÖ14: “ Ailenin ilgili olması gerekiyor. Televizyon insanlara yeter bence diye düşünüyorum. Bence telefon kullanma yaşı lise olmalı. Bir evde tek bir bilgisayar olmalı. İnternet kullanırken birinin başında olması gerekiyor bence. Çünkü internet açıldığında birçok uygunsuz reklam olabiliyor. Örneğin bir oyun indirdim telefonuma. Çok korkunç şeyler vardı. Kardeşim de benimle izlediği için sildim. Haftada bir ailece bir film izlenebilir.”

ÖÖ16: “ İnternet kullanırken bilmediğim sitelere girmem.”

DÖ: “ İnternet güvenliğimi genellikle anti- virüs programlarıyla sağlıyorum.”

ÖÖ14: “ Google’da zaten belirtiliyor hangi sayfanın güvenilir veya hangi sayfanın güvensiz olduğu. Bunu bildiğim için güvensiz sitelere kesinlikle girmiyorum. Bir ara bilgisayarı açarken karşıma uygunsuz bir resim çıkmıştı. Sanırım film sitelerinden virüs bulaşmıştı. Babama söyledik, bilgisayara format attı. Sonra düzeldi. Virüsler bilgisayarı çökertiyor zamanla. “

ÖÖ6: “ Girilen sitelerin güvenli olup olmadıkları yazıyor zaten. Şifrelerimizi, hesaplarımızı güçlü hale getirmek gerekir. İnsanları bilinçlendirmek gerekir. Bilgisayarıma virüs bulaştı. Anti-virüsle temizlemeye çalıştım.”

ÖÖ2: “ Annemle beraber giriyorum internete, bilindik sitelere giriyorum.”

ÖÖ8: “ Anti-virüs programları kullanırım. İnternet güvenli bir şey değil. Kişisel hesaplarımızı internette kullanmamalıyız.”

#### 4.9. İnternet Kullanırken Güvenliklerini Tehdit Eden Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 10.** İnternet Kullanırken Güvenliklerini Tehdit Eden Durumlara İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Telefon ve bilgisayara virüs bulaşması	13	11	ÖÖ6,ÖÖ7,ÖÖ8,ÖÖ15, ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18, DÖ1,DÖ14,DÖ18 ,DÖ19,DÖ20	ÖÖ3,ÖÖ5,ÖÖ10, ÖÖ11,ÖÖ12, ÖÖ14, DÖ3,DÖ4, DÖ9,DÖ11, DÖ15,DÖ16	24

Tanıdık olmayan kişilerden istek almak	12	11	ÖÖ15,ÖÖ7,ÖÖ17,ÖÖ8, ÖÖ20, DÖ1,DÖ5,DÖ7, DÖ10,DÖ19	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ5, ÖÖ10,ÖÖ11,ÖÖ13,ÖÖ14, DÖ2,DÖ3,DÖ4, DÖ9,DÖ11, DÖ15	23
Müstehcen-küfür içerikli ifadelerle karşılaşmak	7	8	ÖÖ15,ÖÖ19, DÖ6,DÖ10DÖ, DÖ12,DÖ13,DÖ17	ÖÖ2,ÖÖ3,ÖÖ9, ÖÖ11,ÖÖ14, DÖ8,DÖ15, DÖ16	15
Herhangi bir tehdit durumuyla karşılaşmamak	6	1	ÖÖ4,ÖÖ8,DÖ5	ÖÖ5,ÖÖ10, ÖÖ11,ÖÖ13	7
Toplam	38	31	32	37	69

Tablo 10’da öğrencilerin internet kullanırken güvenliklerini tehdit eden durumlara yönelik görüşleri verilmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin internet kullanımında güvenliklerini tehdit eden durumlardan en fazla “ telefon veya bilgisayara virüs bulaşması” (n: 24) ve “tanıdık olmayan kişilerden istek almak” (n: 23) durumları olduğu gözlenmektedir. Bu durumları “müstehcen-küfür içerikli ifadelerle karşılaşmak” (n: 15) durumu ve “herhangi bir tehdit durumuyla karşılaşmamak” görüşleri takip etmektedir.

İnternet kullanırken güvenliklerini tehdit eden durumlara ilişkin öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadeler şu örnekler verilebilir:

DÖ5: “İnternet kullanırken bilinmedik sitelere bilgi vs. vermem. Böylece güvenliğimi sağlamış olurum. Herhangi bir tehditle karşılaşmadım.”

ÖÖ3:” Bir ara telefonumu biri aradı, saçma sapan şeyler söyledi. Annem aradı, uyardı sonuç alamadık. Bursa’da yaşıyor. Abim aradı, abimden korktu galiba bir daha aramadı.”

ÖÖ14: Mesela parayla oynanan oyunlar var, kuzenim bir ara oynuyordu. Bir iki lira kazanmıştı bir keresinde ve bu onu mutlu etmişti. Bu tür oyunlarda küfür öğreniyorsun. Ailenin bunlara dikkat etmesi gerekiyor. Yabancı bir oyun var, ben de oynadım. O kadar küfürlü konuşuyorlardı ki hemen oyundan çıktım. O küçücük çocuklar küfür ediyorlardı.”

ÖÖ7: “ Oyun indirirken bilgisayarım çökmüştü. Çözüm olarak her siteye girmedim artık. Oyunlarda konuşmalarımız oluyor. Genelde özel bilgilerimizi isteyenler de var.”

ÖÖ19: “ İnternette beni tehdit eden durumlarla karşılaştım ama genelde muhatap olmamaya çalıştım.”

ÖÖ1: “ İstagram hesabımdan gelen yabancı bir istek aldım. Kabul etmedim, muhtemelen tanıdığım biridir. Bilinçsiz olsam sıkıntı olurdu.”

ÖÖ9: “ Bir oyun oynadık ablamla. Çevrim içi bir oyundu, bu oyunda daha sonra argo ifadeler ve küfür içeren sözlerle karşılaştık. Daha sonra da kapattık.”

#### 4.10. Aşırı İnternet Kullanımına Bağlı Olarak Karşılaştıkları Sağlık Sorunlarına İlişkin Öğrenci Görüşleri

**Tablo 11.**Aşırı İnternet Kullanımına Bağlı Olarak Karşılaştıkları Sağlık Sorunlarına İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kod	Okul		Cinsiyet		Dağılım
	Özel	Devlet	Erkek	Kadın	
Aşırı kilo almak, Obezite	12	12	ÖÖ4,ÖÖ7,ÖÖ15,ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ19,ÖÖ20, DÖ14,DÖ17,DÖ19, DÖ20	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ12,ÖÖ13, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8, DÖ9,DÖ11,DÖ15,DÖ16	24
Bağımlılık	8	11	ÖÖ8,ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ18,ÖÖ19, DÖ1,DÖ5,DÖ6,DÖ7, DÖ10,DÖ12,DÖ13	ÖÖ1, ÖÖ2,ÖÖ9, DÖ8,DÖ9,DÖ11,DÖ15	19
Göz Rahatsızlıkları	8	10	ÖÖ6, ÖÖ7, DÖ12, DÖ13, DÖ14,DÖ18, DÖ19	ÖÖ2,ÖÖ3, ÖÖ5,ÖÖ10, ÖÖ12,ÖÖ13, DÖ2,DÖ3, DÖ4, DÖ8,DÖ9	18
Şiddet, Çevreye Zarar Verme , Zorbalık	7	7	ÖÖ16,ÖÖ17,ÖÖ19, ÖÖ20, DÖ5,DÖ6, DÖ12	ÖÖ11,ÖÖ13,ÖÖ14, DÖ3,DÖ8,DÖ11,DÖ15	14
Kas-İskelet Rahatsızlıkları	6	7	ÖÖ6,ÖÖ7,DÖ1, DÖ18,DÖ20	ÖÖ1,ÖÖ3,ÖÖ9,ÖÖ13, DÖ2,DÖ3,DÖ4,DÖ8	13
Baş Ağrısı	4	4	ÖÖ4,ÖÖ20,DÖ1,DÖ7	ÖÖ1,ÖÖ2, DÖ11,DÖ16	8



Ruhsal Bozukluklar, Sinir Bozuklukları	3	4	ÖÖ7,DÖ5,DÖ7	ÖÖ2, ÖÖ13, DÖ15,DÖ16	7
Tembellik-Yorgunluk	3	4	ÖÖ8, DÖ6,DÖ7	ÖÖ1,ÖÖ9, DÖ11,DÖ15	7
A-sosyal olmak (Sosyalleşememe)	4	3	ÖÖ8, DÖ13	ÖÖ11,ÖÖ12,ÖÖ14, DÖ4,DÖ8	7
Dikkat dağınıklığı, Odaklanamama	3	4	ÖÖ4,ÖÖ15, DÖ10,DÖ19	ÖÖ11, DÖ15,DÖ16	7
Radyasyona Maruz Kalmak	1	-	ÖÖ6	-	1
<b>Toplam</b>	<b>59</b>	<b>66</b>	<b>60</b>	<b>65</b>	<b>125</b>

Tablo 11’de aşırı internet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunları görülmektedir. Elde edilen verilere göre en fazla görülen sorunun “aşırı kilo alma-obezite” ( n: 24) olduğu görülmektedir. Bununla beraber “bağımlılık” (n: 19) ve “göz rahatsızlıkları” (n:18) da önemli sorun olarak görülmektedir. Bu sorunları sırasıyla “şiddet, çevreye zarar verme, zorbalık” (n: 14), “ kas-iskelet rahatsızlıkları” (n : 13) takip etmektedir. Bu sorunların dışında “baş ağrısı” (n: 8), “ruhsal bozukluklar, sinir bozuklukları” (n: 7), “tembellik” (n: 7), “a-sosyal olmak(sosyalleşememe)” (n: 7), “dikkat dağınıklığı, odaklanamama” (n: 7) sorunları gözlenmektedir. İnternet kullanımında ortaya çıkan sorunlara en azı “ radyasyona maruz kalmak” (n: 1) olarak görülmektedir. Elde edilen verilere göre, özel okul (n: 12, n: 8, n: 8, n: 7, n: 6, n: 4, n: 3, n: 3, n: 4, n: 3, n. 1 ) ve devlet okulu öğrencileri ( n: 12, n: 11, n: 10, n: 7, n :7, n: 4, n: 4, n: 4, n: 3, n: 4 ) arasında sorunlara ilişkin çok farklı bir dağılım görülmemektedir.

Aşırı internet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarına ilişkin öğrenci görüşlerini somutlayan doğrudan ifadelerle şu örnekler verilebilir:

ÖÖ16: “*Aşırı internet, telefon vb. kullananlarda göz problemi oluşur, baş ağrısı, bağımlılık gibi kötü şeyler de başımıza gelir. Bunları plan yaparak çok rahat yapabiliriz. Zamanında yani aşırı kullanmadan yaparsak bu gibi sorunlar ortaya çıkmaz.*”

DÖ11: “Yazın telefonla çok oynadığım için gözlerim ağrımişti. Ben de artık telefonuma bakma süremi azaltmaya özen gösterdim. Aşırı kullanırsak başımız ağrır, gözler ağrır, eller kenetlenir, yanaklar kızarır, eller ayaklar uyuşur, düzensiz uykular ve baş ağrısı olur.”

ÖÖ17: “Ortaya çıkan sağlık sorunlarını biliyorum. Mesela bağımlılık. Sorunun üstesinden gelmemiz için kendimizi fazla kaptırmamız gerekir.”

DÖ15: “Eller titriyor, baş ağrısı oluyor, gözler ağrıyor ya da kan doluyor. Bu durum ayağa kalkınca düşmeye neden olabiliyor. Ayak parmakları ve ayaklar uyuşur. Sırtta bir ağrı başlıyor ve insan gözünü ayırmıyor ekrandan. O gece çoğunlukla kabus görür ya da uyuyamazsın. Kafanızda 5 dakika daha oynanayım mantığı oluşuyor. Gecenin ve gündüzün nasıl geçtiği anlaşılmaz ve ne kadar fazla oynarsak o kadar odada kalmak isteriz.”

ÖÖ11: “ Dikkat dağınıklığı, odaklanamama, çevreye zarar verme gibi sorunlara yol açıyor. Bir ara internete çok giriyordum. Bu bende derslere odaklanamamaya yol açtı. İnternet kullanımını azalttım. Daha çok kitap okumaya başladım.”

ÖÖ3: “ Fiziksel rahatsızlıklar, göz rahatsızlıklarına yol açıyor. Gözlerime zarar verdi. Ara verdim kullanmaya. Bilinçsiz kullanmamalıyız. Etrafımızdaki insanlar da etkilenirler. Kendi sağlığımız için dikkatli kullanmalıyız.

DÖ8: “ Mesela göz bozukluğu, boyun ve sırt rahatsızlıkları, içine kapanma ve buna benzer birçok rahatsızlığa yol açıyor. İnternet başında fazla durmam. Eğik durmamaya dikkat ederim.”

DÖ6: “ Göz bozukluğu, kamburluk, çevreye zarar verme ve daha nice sorunlar ortaya çıkar. Her gün düzenli olarak telefon ve bilgisayar kullanılmamalıdır.”

ÖÖ9: “ Tembellik, yorgunluk, fiziksel rahatsızlıklar gibi birçok soruna neden olmaktadır.”

ÖÖ1: “ Kas rahatsızlıkları, beslenme düzensizliği, hazır gıdalar tüketme alışkanlığı, tembellik, obezite, hareket edememe rahatsızlıklarına sebep olur. Dünyada

*bu nedenden dolayı ayağı kesilenler bile var. Ben herhangi bir sorun yaşamadım. Öyle bir sorun varsa özellikle bağımlılığı azaltmanın yoluna bakarım. Doktora danışırım, obezite olma durumunda diyetisyene giderim. En önemlisi de bu sorunlar olmadan farkına varabilmek.”*

*ÖÖ13: “ Az çok biliyorum. Göz bozukluğu, obezite, zorbalık, sinir bozuklukları gibi sorunlar. Çözümü ise sorun eğer psikolojik ise psikoloğa gidilmeli, fiziksel ise doktora veya spora yönlendirilmeli gerekir.”*

*ÖÖ8: “ Günümüzde küçük çocukların bile ellerinde hep telefon oluyor. Aileler çocuklar sussun diye veriyorlar ellerine telefonu. A-sosyal oluyor insanlar. Devletin bu durumlarda da sınırlamalar getirmesi gerekir bence. Bireyler bunu tek başlarına engelleyemezler. En fazla bir saat internet kullanıyorum. İnternette gereksiz dolaşılmamalı bence. Ailenin çocuğa internet eğitimi vermesi gerekir.*

*DÖ18: “ Kambur kalma, göz rahatsızlığı ve daha birçok sağlık problemine neden olmaktadır. Bu sorunlarla karşılaşmamak için internete fazla bakmamak gerekir.”*

*ÖÖ12: “ Göz bozukluğu, kilo alma, insanlarla daha az iletişim kurma ve buna benzer birçok sorunlara yol açar. Ben böyle bir sorun yaşamadım. Bağımlı olmadığımı düşünüyorum ama bazen telefona ihtiyaç duyduğumu hissediyorum.”*

## 5. BÖLÜM

### SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

#### 5.1. Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi sonucu ulaşılan sonuçlara, sonuçların alanyazınındaki diğer araştırma bulguları bağlamında tartışılmasına ve yapılacak çalışmalara dönük önerilere yer verilmiştir.

#### 5.1.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada öğrencilerin interneti hangi amaçla kullandıkları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin (n: 33) interneti en fazla eğlence amacıyla kullandıkları görülmüştür. Sosyal medyaya girme, oyun oynama, video/ film izleme, müzik dinleme gibi durumlar eğlence başlığı altında toplanmıştır. Bunun dışında öğrencilerin interneti önemli oranda alışveriş amacıyla kullandıkları ortaya çıkmıştır. İnterneti araştırma-inceleme amacıyla kullanan öğrencilerin sayısının az olduğu sonucu çıkmıştır. Öğrencilerin interneti en az “iletişim” amacıyla kullandıkları görülmüştür. Güncel veriler ele alındığında elde edilen veriler arasında benzerlik ve farklılıklar olduğu görülmektedir. RTÜK (2016) Medya Okur-Yazarlığı Araştırması verilerine göre, öğrencilerin % 59,5’ i sosyal medya ağlarına katılma, %54,7’ si mesajlaşma/ anlık ileti gönderme, %48,7’ si internette gezinme, %44’ü müzik dinleme, %32,8’ i film/müzik yüklemek, %29,2’ si film/video izlemek, %28,5’i çevrimiçi oyun oynamak, %28,3’ ü ödev yapmak, %17,2’ si tv izlemek, %13,6 ‘sı haber sitelerine girmek, %8,7’ si e-posta göndermek ve almak amacıyla internete erişim sağladıklarını belirtmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde, öğrencilerin interneti eğlence amacıyla kullanma durumlarının çalışma sonucunda ulaşılan bulgulara benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra öğrencilerin interneti kullanma amaçları arasında “iletişim” durumu RTÜK (2016)’ün araştırma verilerinden farklılık gösterdiği görülmüştür. Toran ve diğerleri (2016)’ nin yaptığı çalışma sonucunda dijital oyun yaşının erken yaşlara kadar indiği görülmektedir. Çocukların farklı araçlarla oyun oynadıkları (telefon, tablet, bilgisayar) ortaya çıkmıştır. Çocukların dijital oyun oynamalarının aile içinde anne-çocuk ve ailenin diğer üyeleriyle olan ilişkileri olumsuz etkilemesi çalışmamızı

destekler niteliktedir. Tatlı (2018)' nın yaptığı çalışma sonucunda öğretmenlerin dijital vatandaşlık seviyelerinin bilgisayar ve internet kullanımları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle bilgisayar ve internet kullanımı arttıkça dijital vatandaşlık düzeylerinin arttığı gözlenmektedir. Elde ettiğimiz verilere göre öğrencilerin de internet ve bilgisayar kullanma durumları ile dijital vatandaşlık düzeylerinin artması bağlamında bir ilişki olduğu görülmektedir.

#### 5.1.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmada ikinci olarak öğrencilerin internet erişiminde kullandıkları araçlar incelenmiştir. Elde edilen verilere bakıldığında öğrencilerin en fazla cep telefonu (n: 35) ile internete bağlandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. RTÜK (2016) Medya Okur-Yazarlığı Araştırması verileri (%71,1) incelendiğinde öğrencilerin en fazla cep telefonu kullandıkları görülmektedir. Söz konusu araştırma verilerinin çalışmada elde edilen verilerle örtüştüğünü göstermektedir. Elde edilen veriler öğrencilerin, internet erişimde cep telefonuyla birlikte bilgisayar (n: 18) ve tablet bilgisayardan bağlandıklarını da ortaya koymuştur. RTÜK (2016) verileri incelendiğinde benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmada öğrencilerin %67,2 'si "Masaüstü-Dizüstü Bilgisayardan" ve %32,1 'i "Tablet Bilgisayardan" internete bağlandıkları tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen verilerin söz konusu araştırma verileriyle örtüştüğü görülmektedir.

#### 5.1.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada öğrencilerin internet kullanırken özen gösterdikleri durumlar incelenmiştir. Elde edilen verilere göre en çok öğrencilerin (n: 30) "girdikleri adreslerin güvenli olup olmadığına" dikkat ettikleri görülmektedir. Bu durum dışında öğrencilerin ikinci olarak interneti" dikkatli kullanmaya çalıştıkları" (n: 15) ortaya çıkmıştır. Bu durumlara ek olarak bazı öğrencilerin internet erişiminde "bilindik siteler olmasına dikkat ettikleri" (n: 12), bazı öğrencilerin " interneti araştırma yaptıktan sonra kullandıkları" (n: 8), bir kısım öğrencilerin de "her siteye girmedikleri" (n: 7) görülmektedir. Özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında internet kullanırken dikkat ettikleri durumlar anlamında benzer cevaplar verdikleri gözlenmektedir. Karahisar (2014) 'ın yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin (8.sınıf öğrencileri) %46,7'sinin internet ortamında cinsellik ve şiddet içeren video ve benzeri görsellerle

karşılaştıkları görülmektedir. Bununla beraber öğrenci velilerinin % 34 'ünün internet kullanırken çocuklarını denetlemedikleri gözlenmektedir. Elde edilen verilere göre öğrenciler, her ne kadar güvenli sitelere dikkat etseler de çoğu zaman şiddet ve cinsellik içeren birçok video ve görsellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu durum çocukların internet ortamındaki olası risklere karşı korunması konusunda ebeveyn denetiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kırık (2014) 'ın yaptığı çalışma sonucunda ebeveynlerin bir kısmı çocuklarını internetin tehlikelerine karşı korumaya yönelik denetlediklerini ve bazı yazılımlar kullandıklarını ifade etmektedirler. Ancak ebeveynlerin çoğunun herhangi bir şekilde kısıtlama yapmadıklarını, denetleme ihtiyacına gerek duymadıkları gözlenmiştir. 0-6 yaş grubu çocukların ebeveynleri olan bu katılımcılar, çocukların karşılaştıkları durumlardan pek bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu çalışma ile elde edilen veriler arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Dijital güvenliğin sağlanmasının en önemli aşamalarından biri ebeveynlerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi olduğu söz konusu çalışmalardan da anlaşılmaktadır.

#### 5.1.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için başvurdukları stratejilere bakıldığında öğrencilerin en çok kullandıkları stratejilerin başında “girilen sitelerin güvenli olup olmadığına dikkat etmek” (n: 22) olduğu görülmüştür. Bunun dışında öğrencilerin “bilinmeyen sitelere girmemek” (n: 12), “bilgi alınacak site hakkında önce araştırma yapmak” (n: 9), “birden fazla siteye bakmak” (n:5), “her okuduğuna inanmamak” (n: 3), “bilen birilerine sormak” (n: 2), “yorumları dikkate almak”(n: 1) stratejilerini kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında kullanılan stratejiler anlamında “birden fazla siteye bakmak” (n: 5) durumunu devlet okulu öğrencilerinin daha fazla kullandıkları görülmektedir. Bu durumun dışında özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin birbirine yakın yanıt verdikleri görülmektedir. Öğrencilerin internet kullanırken dikkatli davrandıkları gözlenmekle beraber internet ortamının denetlenmesinin çok zor olması ve kasıtlı olarak yapılan bazı uygulamaların internet kullanıcılarını yönlendirmesinden kaynaklı ciddi sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler, internetin olumlu yanlarının çok fazla olduğunu kabul etmekte, internet sayesinde birçok işlemlerini yapabildiklerini

ifade etmektedirler. Ancak, yine de internet ortamında kendilerini çok da güvende hissetmediklerini açıklamaktadırlar. Akkuş (2017)' un yaptığı çalışmada Türkiye'de yaşayan azınlıkların internet kullanırken kendilerini güvende hissetmedikleri ve tedirgin oldukları görülmektedir. Elde edilen veriler, söz konusu çalışmanın sonuçlarına benzerlik taşımaktadır. Bu durum dijital erişim ve güvenlik konusunda gereken önlemlerin alınmasına işaret etmektedir.

#### 5.1.6. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Öğrencilerin internet kullanımında sahip oldukları haklara yönelik görüşleri irdelendiğinde öğrencilerin en fazla “düşüncelerini özgürce ifade etmek” (n: 28) hakkını savundukları görülmektedir. İkinci olarak “bilgi edinmek” (n: 24) hakkını savundukları görülmektedir. Bunun dışında öğrencilerin bir kısmının da “iletişime geçmek” (n: 17) hakkını ifade ettikleri gözlemlenmektedir. Özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında internet kullanımında sahip olunan haklara ilişkin genel anlamda bir farklılık görülmemektedir. Ancak “düşüncelerini özgürce ifade etme” hakkı konusunda özel okul öğrencileri (n: 16) ile devlet okulu öğrencileri (n: 12) arasında dağılım açısından ayrılaşma görülmektedir. Öğrencilerin çoğu, internet kullanırken hem kendi haklarına hem de başkalarının haklarına riayet ettiklerini açıklamışlardır. Fakat bazı durumlardan da rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin, bazı internet sitelerinden bilgi edinmeye çalışırken T.C kimlik numaralarını veya özel bilgilerini isteyen sitelerin olduğunu ve bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler, her vatandaşın düşüncelerini özgürce ifade etme ve bilgi edinme hakkı olduğunu ifade etmektedirler. Sosyal hayatta insanların sahip oldukları hak ve sorunlulukların dijital ortamda da olması gerektiğini belirtmektedirler. Öğrenciler, internet kullanırken öğrendikleri bilgilerin doğru olup olmadığını da araştırdıkları gözlenmektedir. Fakat bazı durumlarda yanlış bilginin de internet ortamında olduğunu ifade etmektedirler. Karahisar' ın (2014) yaptığı çalışmada öğrencilerin büyük kısmının sosyal medyayı kullandıkları, elde ettikleri bilgilerin doğru olup olmadığını kontrol ettikleri, internet kullanırken ebeveynleri tarafından pek denetlenmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca internette karşılaştıkları olumsuz durumları ailelerine ilettikleri fakat yine de çekindikleri gözlenmektedir. Bu durum, çalışmamızda elde edilen verilere benzerlik taşımaktadır.

Ortaokul öğrencilerinin interneti doğru ve güvenli kullanabilmeleri açısından ebeveynlerin ve öğretmenlerin de yeterli bilgi düzeyinde gerekmektedir.

#### 5.1.7. Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmada öğrencilerin internet ortamında bulunan bilişim suçlarına yönelik öğrenci görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre “kumar benzeri kötü alışkanlıklar” (n: 30) öğrencilerin bilişim suçu olarak en fazla ifade edilmektedir. Bunun sonrasında “taciz edici ve rahatsız edici tutumlar” (n: 17) ve “uyuşturucu ve benzeri kötü bağımlılıklar” (n: 12) suçları olduğu görülmüştür. Öğrencilerin çoğunluğu, internet kullanırken birçok rahatsız edici durumla karşılaştıklarını söylemişlerdir. Özellikle her sitede mutlaka kumar ve benzeri durumlarla karşı karşıya geldiklerini, bazen istemeseler de özellikle bilgisayarlarına ciddi hasarlar verdiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler daha çok oyun oynarken, istemedikleri halde küfür veya hakaret içeren durumlarla karşılaştıklarını, bunların sonucunda oyun oynarken dikkatli davrandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerden biri de mavi balina isimli bir oyundan söz ederek, bu oyunun gençler üzerinde ciddi etkilerinin olduğu ve bu oyunu oynayan kimi gençlerin intihar ettiklerini ifade etmiştir. Bu durum, öğrencilerin internet kullanırken denetlenmesinin gerekli olduğunu görüşünü desteklemektedir. Özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında bilişim suçlarına yönelik görüşler arasında birbirine benzerlikler olduğu görülmektedir. Öğrencilerin internet kullanırken birçok olumsuz durumla karşılaştıkları gözlenmektedir. Karahisar (2014), öğrencilerin internet kullanırken bazı önlemlerin alınmamasından kaynaklı şiddet ve cinsel içerikli video veya görsellerle çok sık karşılaştıklarını belirtmektedir. Çalışmada öğrencilerin verdikleri yanıtlar ile söz konusu çalışmanın verileri birbiriyle örtüşmektedir. Öğrenciler üzerinde 2005-2009 yılları arasında 4, 5 ve 6.sınıflardan oluşan 10 bin öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada internet ortamında çok çeşitli risklerin olduğu ve her geçen gün bu risklerin arttığı ortaya çıkmıştır (Valcke, De Wever, Van Keer ve Schellens, 2011’den akt. Gökçearslan ve Seferoğlu, 2016). Araştırma bulguları da bu risklerin her yıl gözle görülür bir artış gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Yücel ve Şan’ a göre (2018) Blue Whale (Mavi Balina) oyunu, dünyada 130 gencin ölümüne sebep olmuştur. Özellikle hayati risklere yol açan talimatlarla gençleri intihara sürüklemiştir. Bu durum, aileleri de aşan bir problem olduğundan devletlerin bu konuda ciddi önlemler alması



gerekmektedir. Araştırma bulgularında öğrencilerin çoğunun bu oyundan haberdar olduğu, taşıdığı risklerden dolayı oynamadıkları ortaya çıkmıştır. Ancak, öğrencilerin bu durumu bilmeleri bile başlıca bir sorundur ve denetlenmeleri gerekir. Yakın zamanda Van’da bir öğrencinin Mavi Balina oyununu oynaması sonucu intihar etmesi ve birkaç arkadaşının da intihar etmesinin son anda engellenmesi sorunun büyüklüğünü göstermektedir. Çalışma sonucunda öğrencilerin de bu durumdan tedirgin oldukları görülmektedir.

#### 5.1.8. Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada bilişim suçlarına yönelik yapılması gereken durumlara karşı öğrenci görüşleri de incelenmiştir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin en çok “polise gitme” (n: 33) durumunu ifade ettikleri görülmüştür. İkinci olarak “bilişim suçlarını takip eden kurumlara başvurmak” (n: 6) yanıtını ifade ettikleri gözlenmektedir. Bazı öğrencilerin de “mahkemeye başvurmak” (n: 4) gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, bilişim suçlarına yönelik bilişim suçlarını takip eden kurumlardan haberdar olmadığı gözlenmektedir. Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin bilişim suçlarına yönelik yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri arasında benzerlik görülmektedir. Bu yönden katılımcıların bu tür durumların üstesinden gelmek için yasal yollara başvurmayı tercih ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu yönden öğrencilerin bireysel çözümler yerine yasal yollara dönük bir bilinç sahibi oldukları söylenebilir.

#### 5.1.9. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmada internet güvenliğini sağlamada başvurulan yollara ilişkin öğrenci görüşleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda en fazla “internet sitesi seçimi” (n: 35) sonucu ortaya çıkmıştır. Başka deyişle güvenli internet siteleri seçtikleri görülmektedir. Daha sonra bu sonucu “anti-virüs kullanmak” (n: 18) ve “dikkatli davranmak” (n: 4) sonuçları takip etmektedir. Öğrencilerin internet erişiminde bilindik siteleri kullandıkları ortaya görülmektedir. Öğrenciler, internet ortamındaki birtakım risklere karşı, bilmedikleri siteleri tercih etmediklerini ifade etmektedirler. Öğrencilerin çoğunluğunun bu riskleri bildikleri görülmüştür. Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin görüşleri arasında birbirine benzerlikler olduğu görülmektedir.

#### 5.1.10. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin internet kullanırken güvenliklerini tehdit eden durumlara ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen veriler göre öğrencilerin en çok “telefon ve bilgisayara virüs bulaşması” (n: 24) durumunu ifade ettikleri görülmektedir. Bunun dışında öğrenciler ikinci olarak, “tanıdık olmayan kişilerden istek almak” (n: 23) durumunu ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu durumların devamında “müstehcen-küfür içerikli ifadelerle karşılaşmak” (n: 15) ve “herhangi bir tehdit durumuyla karşılaşmamak” (n: 7) durumlarını ifade ettikleri gözlenmektedir. Öğrencilerin büyük kısmı çevrimiçi oyun oynarken bilgisayar ve telefonlarına virüs bulaştığını ifade etmişlerdir. Ayrıca oyun oynarken tanıdık olmayan kişilerden istek aldıklarını ve bazen de müstehcen ifadelerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında genel anlamda birbirine benzerlikler olduğu ortaya çıkmakla beraber, herhangi bir tehditle karşılaşma durumu konusunda özel okul öğrencilerinin devlet okulu öğrencilerinden daha az tehdit aldığı görülmektedir. Dünyada internet kullanan bireylerin yaş ortalamaları gün geçtikçe artış göstermekte, güncel verilere göre çocukları bekleyen risklerin de daha yoğun hale geldiğini göstermektedir. UNİCEF (2017) raporuna göre, bilişim teknolojisinin kullanılmasıyla günlük hayatta karşılaşılan tehlikeli durumların (zorbalık gibi) daha da arttığı, cinsel istismar benzeri olumsuz durumların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Ayrıca şifre gerektiren ortamlardan, sanal para ve karanlık ağların yayınlarına kadar varan durumlar kanuni bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuş, çocukların kişisel yaşamlarının gizliliği tehlikelere karşı daha açık hale gelmektedir. Çocukların bu tehlikelerin farkında olmaları az, bu riskleri yaşama durumları oldukça fazladır. Bu durum çocukların olası olumsuz durumlar yaşayabilecekleri riskini taşımaktadır. Bu nedenle birtakım tedbirlerin alınmaması durumunda dijital ortamdaki çocukların tehlikelere karşı hedef olabilecekleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle oyunlar nedeniyle birçok genç çeşitli problemle karşı karşıya kalmaktadır Yücel ve Şan’ a göre (2018), Türkiye’de League of Legends, Counter Strike, Zula, GTA San Andreas & GTA 5, Euro Truck Simulator 2 Metin 2, Wolf Team, Minecraft, Knight Online gibi oyunları yaklaşık 1-3,5 milyon kişi oynamaktadır. Bu oyunların en önemli etkileri toplumsal ilişkilerin zayıflaması, saldırganlık dürtülerinin artması, saldırganlık davranışlarının sergilenmesi, fiziksel tepkilerinin artmasıdır. Bu durum, ülkemizdeki şiddet olaylarının anlaşılması

için önemli bir sorundur. Çalışmada elde edilen bulgulara göre çocukların oyunlardan etkilendikleri görülmektedir. Bu yönüyle bu çalışmaya benzer taşıdığı söylenebilir

#### 5.1.11. Onuncu Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada aşırı internet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarına ilişkin öğrenci görüşleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin en fazla “aşırı kilo almak, obezite” (n: 24) cevabını verdikleri görülmektedir. Bunun dışında en çok “bağımlılık” (n: 19) ve “göz hastalıkları” (n:18) gibi sağlık sorunları takip etmektedir. Bu durumların dışında, “şiddet, çevreye zarar verme, zorbalık” (n: 14), “kas-iskelet rahatsızlıkları” (n: 13), “baş ağrısı” (n: 8), “ruhsal bozukluklar, sinir bozuklukları” (n: 7), “tembellik-yorgunluk” (n: 7), “a-sosyal olmak (sosyalleşememe)” (n: 7), “dikkat dağınıklığı, odaklanamama” (n: 7), “radyasyona maruz kalmak” (n: 1) gibi sorunlar gözlenmektedir. Öğrencilerin çoğu, aşırı internet kullanımının olumsuz yönlerini kabul etmekle beraber, yine de interneti kullandıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle beslenme düzensizliği ve hareketsizliğin aşırı kilo almaya sebep olduğunu ifade etmektedirler. Öğrenciler, bağımlılık konusuna son derece dikkat edilmesi gerektiğini, bu bağımlılığın birçok rahatsızlıklara sebep olduğunu belirtmektedirler. Bu ifadeleri kullanmalarına rağmen günlük ortalama iki, üç saat internete girdiklerini söylemeleri de bir anlamda bağımlı olduklarını göstermektedir. Öğrencilerin göz rahatsızlıklarına dikkat etmelerinin arkasında, kendilerinin bizzat bu durumu yaşamaları etkili olmaktadır. Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin aşırı internet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarına ilişkin verdikleri cevaplar arasında benzerlik olduğu görülmektedir. Bağımlılık ve göz hastalıkları sorunlarına ilişkin devlet okulu öğrencilerinin özel okul öğrencilerinden daha fazla görüş belirttikleri görülmektedir. Çalışmada öğrencilerin internet kullanım durumlarının artmasına bağlı olarak internet bağımlılığının olasılığını ortaya çıkardığı gözlenmiştir. Yapılan bazı çalışmalar internet kullanım süresinin bağımlılığı arttırdığını ortaya çıkarmıştır (Akbulut, 2013; Derin ve Bilge, 2016; Gökçearslan ve Günbatar, 2012, Koyuncu, 2012). Çocukların ve ergenlerin teknoloji kullanımı konusunda yeterli deneyime sahip olmamaları ve özellikle ergenlik dönemindeki kimlik karmaşası ve bazı kişilik özelliklerinin yeni olduğu durumu dikkate alındığında, internetin aşırı kullanımı ve bağımlılık önemli bir sorun olarak

karşımıza çıkmaktadır (Kır, 2008, Tarı Cömert ve Kayıran, 2010). İnternetin aşırı kullanımını gençler arasında artmakta ve bu durum sosyal yaşamlarını, ilişkilerini de olumsuz anlamda etkilemiştir (Ceyhan, 2008). Yapılan çalışmalar, çalışmamızda elde edilen bulguları desteklemektedir. Yapılan bir çalışmada internetin aşırı kullanımı ve bağıllığı üzerinde okul türünün fazla bir etkisinin olmadığı sonucu çıkmıştır (Gençer, 2011). Bu çalışmanın sonucu çalışmadaki bulguları desteklemektedir. Öğrencilerin özellikle bağımlılık sorunu üzerinde durması, ortaya çıkan sorunların içinde en önemlisinin bağımlılık sorunu olduğu söylenebilir. Bulgulardan da anlaşıldığı gibi en fazla ifade edilen sorun kilo alma veya obezite sorunudur. Fakat görüşmelerde öğrencilerin özellikle bağımlılık sorununa dikkat etmesi önemli bir durumdur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında elde edilen verilere göre öğrencilerin tümünün interneti kullandığı, daha çok cep telefonlarıyla erişim sağladıkları, interneti en çok eğlence amaçlı kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin genelinin internette alışveriş yaptıkları gözlenmiş, daha çok bilindik sitelere girdikleri görülmektedir. İnternette sahip olunan haklar konusunda öğrencilerin tamamının hak ve sorumluluklara uygun davrandıkları gözlenmektedir. Öğrencilerin tümünün internet ortamında kullandıkları ifadelerle dikkat ettikleri görülmüş, argo ifadeler, rahatsız edici konuşmalardan kaçındıkları belirlenmiştir. Öğrenciler internet aracılığıyla daha çok akrabalarıyla ve arkadaşlarıyla görüştikleri görülmektedir. Bazı öğrencilerin (ÖÖ3, ÖÖ4) oyunlar vasıtasıyla tanımadıkları kişilerle de görüştiklerini söyledikleri görülmektedir. Öğrenciler özel bilgilerini kimseyle paylaşmadıklarını belirtmektedirler. Herkese güvenilmemesi gerektiğini, tanımadıkları kişilerle görüşmemek gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin çoğunun bilişim suçlarından haberdar oldukları gözlenmektedir. Özellikle kumar, uyuşturucu, intihar ve şiddet içeren durumların reklamlar yoluyla gösterildiğini ifade eden öğrencilerin, bazen istemeden merak ederek baktıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle hem dünyada hem de ülkemizde ölümlere yol açan mavi balina gibi oyunların risklerinin çok olduğunu belirtmektedirler. Öğrencilerin herhangi bir bilişim suçuna yönelik en çok polise gitme durumunu ifade ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin şikâyet ve ihbar konusunda çok fazla bilinçli olmadıkları gözlenmiş, bazı öğrencilerin bu durumları yeterince önemsemedikleri ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin güvenliklerini sağlama konusunda dikkatli oldukları görülmüş, gerekli önlemleri aldıkları görülmektedir. Bu önlemlere rağmen bazen

güvenliklerini tehdit eden bazı durumların ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Örneğin, bilgisayar veya telefonun çökmesi veya özel bilgilerin istenmesi gibi durumların olduğu gözlenmektedir. İnternetin aşırı kullanımının beraberinde getirdiği sorunlardan haberdar olan öğrenciler, bu durumları; aşırı kilo alma-obezite, bağımlılık, göz rahatsızlıkları, şiddet, çevreye zarar verme, zorbalık, kas-iskelet rahatsızlıkları, baş ağrısı ruhsal bozukluklar, sinir bozuklukları, yorgunluk, tembellik, sosyalleşememe, dikkat dağınıklığı ve odaklanamama, radyasyona maruz kalmak olarak ifade etmektedirler. Öğrenciler, kendilerinin aşırı internet kullandıklarında baş ağrısı, göz rahatsızlıkları, aşırı yeme isteği, tembellik, bağımlılık, sinirlilik hali gibi durumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin geneli aşırı internet kullanımının sağlık sorunlarına yol açtığını bilmelerine rağmen, yine de kullandıkları gözlenmektedir. Bu gibi olumsuz sorunların giderilmesinde öğrenciler, internet kullanımına bir süre ara vermek suretiyle çözüm bulduklarını ifade etmektedirler. Araştırmada özel okul ve devlet okulu öğrencileri arasında internet kullanımına ilişkin görüşler incelendiğinde, birbirine benzer sonuçların olduğu gözlenmektedir. İnternet kullanımının hem özel okul hem de devlet okulu öğrencileri arasında sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Dijital vatandaşlık konusunda çalışmaların gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı internetin sağladığı olumlu katkılara değinirken, bir kısım çalışmalar da internet kullanımının beraberinde getirdiği zararlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırmada elde edilen verilere göre öğrencilerin genelinin internetin olumsuz etkileri üzerine yoğunlaştıkları söylenebilir. Öğrenciler, internetin olumlu taraflarının olduğunu fakat dikkat edilmediğinde çok farklı riskleri de beraberinde getireceğini ifade etmektedirler UNİCEF (2017)' in Dünya Çocuklarının Durumu adlı raporuna göre; internet, içerisinde kendini ifade etme, yeni bilgiler elde etme, sınırsız iletişim olanağı, ticari fırsatlar bağlamında olumlu, toplumsal değişim ve dönüşümler anlamında olumsuz bir tarafının olduğu kabul edilmektedir.

## 5.2.Öneriler

- Ulaşılan sonuçlara göre öğrencilerin yoğun bir biçimde internet kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin interneti doğru ve faydalı kullanmaları için erken dönemden başlayarak dijital vatandaşlık ve internet kullanımına ilişkin olarak bilinçlendirilmesi gerekir.

- Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin interneti daha çok eğlence amaçlı ( Oyun oynama, müzik dinleme, sosyal medyaya takılma) kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin bazı oyunların risklerinden haberdar oldukları halde oynadıkları, bazı sosyal medya tehlikeleri yaşadıkları halde kullandıkları belirlenmiştir. Özellikle dünyada ve ülkemizde intihar olaylarının yaşanmasına sebep olan mavi balina gibi travmatik etki yaratan/yaratabilecek oyunlara ilişkin bireylerin farklı etkinliklerle (hizmetiçi eğitim, seminer, sempozyum gibi) bilgilendirilmesi gerekir. Bu amaçla yetişkinler (anne, baba, öğretmen gibi) de sürece dâhil edilmelidir.
- Araştırmada öğrencilerin internet erişiminde en çok cep telefonu kullandıkları görülmüştür. Cep telefonunun olası risklere karşı korunmasına yönelik öğrencilere gerekli eğitim verilmelidir.
- Öğrencilerin internet ortamında okuma faaliyetlerini çok az yaptıkları sonucu çıkmıştır. Bu konuda medya okuryazarlığı dersi veya sosyal bilgiler dersinde bu konuda öğrenciler bilgilendirilmeli, veliler de bu konuda bilinçlendirilmelidir.
- Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin dijital hak ve sorumluklarını bildikleri fakat öğrencilerin bazen bu durumların aksini de yaptıkları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin iyi birer dijital vatandaş olabilmeleri adına Bilişim Teknolojileri, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinde dijital vatandaşlık kavramı etkili ve uygulanabilir şekilde öğretilmelidir.
- Elde edilen verilere göre öğrencilerin internet kullanırken bazen sosyal medyada bazen de oyunlar aracılığıyla bir takım sorunlarla ( küfür veya müstehcen sözler, tanımadıkları kişilerden istek alma, tehdit içeren mesajlar vb.) karşılaştıkları görülmüştür. Öğrenciler karşılaştıkları sorunlarla ilgili ne yapacaklarını genel olarak bilememektedir. Öğrencilere hak arama, şikâyet ve ihbar benzeri konularda okullarda seminer ve dersler verilmelidir.
- Araştırmada öğrencilerin internet ortamında elde ettikleri bilgilerin doğru ve güvenilir olup olmadığına dikkat ettikleri görülmüştür. Bazı öğrencilerin de pek dikkat etmediği gözlenmiştir. Bu nedenle okullarda internet sitelerinin güvenilirliği konusunda bilgilendirici dersler ve seminerler yapılmalıdır.
- İnternet ortamında karşılaşılan bilişim suçlarına karşı öğrencilerin dikkatli davrandıkları fakat genel olarak bilinçli olmadıkları görülmüştür. Bu konuda

özellikle emniyet görevlilerinin bilişim suçlarına bakan uzmanlarının okullarda seminerler düzenlemeleri sağlanmalıdır.

- Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin tamamının dijital etik çerçevesinde davrandıkları gözlenmiş, hak ve sorumluklarını bildikleri ortaya çıkmıştır. Fakat toplumun genelinde özellikle okul çağındaki çocukların çoğunluğunun internet kullandıkları dikkate alındığında dijital etik konusunda başta okullarda olmak üzere gerekli seminer ve uygulanabilir etkinlikler yapılmalıdır.
- Elde edilen sonuçlara göre aşırı internet kullanımının birtakım sağlık sorunlarına yol açtığı görülmüştür. Bu sorunlar psikolojik, sosyal, fiziksel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu sorunlar toplumun bütününe etkilediği için bu konuda hem okullarda, hem evlerde hem de devletin ilgili kurumlarında çeşitli önlemlerin alınması, çocukların denetlenmeleri gerekmektedir.
- Araştırma verilerine göre bazı öğrencilerin tanıdık olamayan kişilerle iletişime geçtikleri belirlenmiştir. Bu konuda ailelerin daha bilinçli olmaları, çocuklarının kimlerle görüştiklerinden haberdar olmalıdırlar.
- Dijital vatandaşlık konusunda ortaokul öğrencilerine yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Dijital vatandaşlığın boyutlarına yönelik deneysel çalışmalar da yapılabilir.
- Teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen eğitim programlarında dijital vatandaşlık ve eğitime yönelik çalışmalara yer verilmeli, eğitim sisteminde güvenli internet kullanımının gerekliliği üzerine çalışmalar yapılmalıdır.

## KAYNAKÇA

- Akbulut, Y. ve Güntüç, S. (2012). Perceived social support and Facebook use among adolescents. *International Journal of Cyber Behavior. Psychology and Learning*, 2 (1), 30-41.
- Akkuş, D.E. (2017). *Türkiye'deki azınlıkların dijital vatandaşlık pratikleri*. Marmara Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Aktan, C. C. (1999). *Ahlak ve ahlak felsefesi*. ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayını: İstanbul: [Çevrim-içi: <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/ahlak-felsefesi/ahlak-nedir.htm>], Erişim Tarihi: 20.06.2019.
- Alberta. (2012). *Digital citizenship policy development guide*. Edmonton, Canada: Alberta Education School Technology Branch.
- Algür S. ve Cengiz F. (2011). Türk tüketicilere göre online (çevrimiçi) alışverişin riskleri ve yararları. *Journal of Yaşar University*, 22 (6), 3666-3680.
- Altın, H. M. ve Kalelioğlu, F. (2015). FATİH Projesi ile ilgili öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Başkent University Journal of Education*, 2(1), 89-105.
- Aşıcı Bilgel T. ve Usluel Koçak Y. (2013). Sayısal uçurumun üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 44: 73-84.
- Atalay, N. ve Anagün, Ş. S. (2014). Kırsal Alanlarda Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımına İlişkin Görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(3).
- Aybay, R. (1982). *Yurttaşlık (vatandaşlık) hukuku: ders kitabı ve temel yasa metinleri*. Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*. 29 (1). 142-146.
- Aydın, İ. (2013). Çocuk, internet ve etik. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1 1(2).
- Bakır, E. (2016). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Başarmak, U. Yakar, H. Güneş, E. Kuş, Z. (2019). Ortaöğretim programlarının dijital vatandaşlık konu içeriklerinin analizi (Analysis of digital citizenship subject



contents of secondary education curricula). *Turkish Online Journals of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 10(1).

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2008). *İnternet kullanımı ve aile araştırması*. (Yayına hazırlayan: Sadık Güneş) Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bayet, A. (2000). *Bilim ahlakı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2019). *Elektronik haberleşme sektörüne ilişkin il bazında yıllık istatistik bülteni*, Ankara.

Bor, H.A.(2018). *Ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum, sosyal medya kullanımında gelişmeleri kaçırma korkusu ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler*. İstanbul Üniversitesi: Yayınlanmamış: Yüksek Lisans Tezi.

Boyd, D. M. (2008). *American teen sociality in networked publics*. Berkeley Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Camadan, F. Karataş, Z. Bozali, S. (2017). Aile içinde yaşanan anlaşmazlıklar: ebeveynlerin ve çocukların görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1510-1530.

Caplan, S. E. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive-behavioural measurement instrument. *Computers in Human Behavior*, 18, 553-575.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık.

Ceyhan, E. (2008). Ergen Ruh Sağlığı Açısından Bir Risk Faktörü: İnternet Bağımlılığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(2), 109-116.

Childnet International (2007). What makes you such a good digizen? [Çevrim-içi: <http://old.digizen.org>], Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019.

Cömert, I. , Kayıran, S.M. (2010). Çocuk ve ergenlerde internet kullanımı. *Çocuk Dergisi 2010; 10(4):166-170*.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Çakır, S. ve Kesler, M. (2012). Bilgisayar güvenliğini tehdit eden virüsler ve anti-virüs yazılımları. *XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 1-3 Şubat 2012, Uşak, Türkiye.
- Çalık, D. & Çınar, Ö. P. (2009). Geçmişten günümüze bilgi yaklaşımları bilgi toplumu ve internet. *inet-tr'09-XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri*, 12-13 Aralık, İstanbul, Türkiye.
- Çiftçi, S. Taşkaya, S. ve Alemdar, M. (2013). The opinions of classroom teachers about Fatih Project. *Ilkogretim Online*, 12(1).
- Çoklar A. N. (2008). *Öğretmen adaylarının eğitim teknolojisi standartları ile ilgili özyeterliklerinin belirlenmesi*. Anadolu Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye'de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*. 5, 148-174.
- Deniz, L. (2010). Excessive internet use and loneliness among secondary school students. *Journal of Instructional Psychology*, 37 (1), 20-23.
- Derin, S., Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6, 35-51.
- Durak, H. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Türkiye'de sosyal medya okuryazarlığı ve sosyal ağ kullanım örüntülerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (26).
- Erhürman, T. (2003). Hukuk ilintili yurttaşlık eğitiminde yöntem sorunu. [Çevrim-içi: <http://www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/tufanerhurman.doc>.], Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019.
- Erten P. (2019). Z kuşağının dijital teknolojiye yönelik tutumları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 190- 202.
- EU Kids Online II Türkiye (2010). Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi Türkiye sonuçları. [Çevrim-içi: <http://eukidsonline.metu.edu.tr/>], Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019.

- EUROCITIES (2005). *EUROCITIES charter on rights of citizens in the knowledge society*. [Çevrim-içi: <http://www.telecities-prague.cz/download/e-rights-en.pdf>], Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019.
- Farmer, L. (2010). 21. Century standarts for information literacy. *Leadership*, 39 (4), 20-22.
- Gilster, Paul (1997). *Digital literacy*. New York: John Wiley.
- Greenfield, P. ve Yan, Z. (2006). Children, adolescents, and the internet: a new field of inquiry in developmental psychology. *Developmental Psychology*, 42, 391-394.
- Gökçearslan, Ş. ve Günbatar, M. S. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2 (2), 10-24.
- Gökçearslan, Ş. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Ortaokul öğrencilerinin internet kullanım biçimleri riskli davranışlar ve fırsatlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24, 383-404.
- Görmez, E. (2017). Öğretmenlerin dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkındaki düzeyleri (Van ili örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 6.
- Güneş, A. (2017). *21. Yüzyıl Vatandaşlığının Geliştirilmesinde Açık ve Uzaktan Öğrenme: Bir Metafor Analizi Araştırması*. Anadolu Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Gürol, M. Donmuş, V. ve Arslan, M. (2012). İlköğretim Kademesinde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Fatih Projesi İle İlgili Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi Uluslararası E-Dergi*, 4(1), 39-41.
- Hull, G. A., Mikulecky, L., St. Clair R. & Kerka, S. (2003). *Multiple literacies - a compilation for adult educators*. Center on Education and Training for Employment, Columbus, OH.
- ISTE (International Society for Technology in Education). (2007). ISTE standards: students. [Çevrim-içi: [http://www.iste.org/docs/pdfs/20-14\\_ISTE\\_Standards-S\\_PDF.pdf](http://www.iste.org/docs/pdfs/20-14_ISTE_Standards-S_PDF.pdf)], Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019.

- Johnson, G. M. (2010). Internet use and child development: validation of the ecological techno-subsystem. *Educational Technology & Society*, 13 (1), 176–185.
- Kabakçı, I. ve Odabaşı, H.F. (2003). Bilgi toplumunda altı şapkalı öğretmen. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 97-103.
- Karaduman, H. Öncül, B. (2019). Kuramsal temeller ve güncel tartışmalar ışığında 21.yüzyıl vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi. Öztürk, C., İbrahimoglu, Z., Yıldırım, G. (Ed.). *Dijital vatandaşlık ve dijital vatandaşlık eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karaduman, H.(2011), 6. *Sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımaları*. Marmara Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karahisar, T. (2014). İnternette çocukları bekleyen riskler ve medya okuryazarlığı *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 4(4).
- Kellner, D. and Share, J. (2005). Media literacy in the US. *Medienpädagogik Zeitschrift für Theorie und Praxis der Medienbildung*.
- Kır, G. (2008). *İnternet ve gençlik*. İzmir: Şenocak Yayınları.
- Kırık, A.M. (2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri: nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)*, 3.
- Kıvırcık, C. (2013, Şubat). *Telekom dünyası*. [Çevrim-içi: <http://www.telekomdunyasi.com/internet-gelistirme-kurulu-onculugunde-siber-guven-408.html>], Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019.
- Kuzu, A., Odabaşı, F., Erişti, S. D., Kabakçı, I., Kurt, A. A., Akbulut, Y., Dursun, Ö. Ö., Kıyıcı, M. ve Şendağ, S. (2008). *İnternet kullanımı ve aile*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Bilim Serisi: 133.
- Koyuncu, T. Ünsal, A. ve Arslantaş, D. (2012). İlköğretim ve lise öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve yalnızlık. *15. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde Sunulmuş Bildiri*, 2-6 Ekim 2012, Bursa, Türkiye.

- Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve ahlak, benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.
- Media Awareness Network (2010). Digital literacy in Canada: From inclusion to transformation. a submission to the digital economy strategy consultation. [Çevrim-içi: <http://www.ic.gc.ca/eic/site/028.nsf/eng/00454.html>], Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019.
- Mossberger, K. Tolbert, C. & S. McNeal, R. S. (2007). *Digital citizenship: The Internet, Society, and Participation*. London, England: MIT Press.
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (Çev. S. Özge), 1, 7 Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Onursoy, S. (2018). Üniversite gençliğinin dijital okuryazarlık düzeyleri: Anadolu Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2).
- Önür, Z. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin 21. yüzyıl öğrenme becerileri ile eğitim teknolojisi yeterlikleri arasındaki ilişki*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Özsoy, T. (2009). *Fastfood'dan Facebook'a: internet bağımlılığı*. Akademik Bilişim.11-13 Şubat 2009, Şanlıurfa, Türkiye.
- Öztürk, M. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeyleri*. Kastamonu Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2007). *Digital citizenship in schools*. Washington: ISTE Press.
- Ribble, M. (2011). *Digital citizenship in schools*. [Çevrim-içi: <https://www.iste.org/docs/excerpts/DIGCI2-excerpt.pdf>], Erişim tarihi: 15 Haziran 2019.
- Ribble, M. (2015). Digital citizenship using technology appropriately. [Çevrim-içi: <http://www.digitalcitizenship.net>.], Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019.
- Ribble, M. S., Bailey, G. D., & Ross, T. W. (2004). Digital citizenship: addressing appropriate technology behavior. *Learning & Leading with Technology*, 32, 1.

- Sakallı, H. (2015). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Adnan Menderes Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Smith, R. M. (2002). Modern citizenship. Isın, E. F. ve Turner, B. S. (Ed.). *Handbook of Citizenship Studies* (p. 105–115). London: Sage.
- Som Vural, S.(2016) , *Üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla dijital vatandaşlık göstergelerinin incelenmesi*. Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Şahin, M., Sarı S. V., Özer, Ö. ve Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-270.
- Şamlı, R. (2010). Türk ve dünya hukukunda bilişim suçları. *XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 10-12 Şubat 2010, Muğla: Türkiye.
- Şendağ, S. ve Uysal, Ö. (2010). Bilgi ve iletişim teknolojileri ışığında dönüşümler. H. F. Odabaşı (Ed.). *Vatandaşlıkta dönüşümler* (257-280). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2017). Basın açıklaması. [Çevrim-içi: [https://ttkb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_01/13152934\\_basYn\\_aYklamasY13012017](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/13152934_basYn_aYklamasY13012017)], Erişim tarihi: 23 Haziran 2019.
- Tarı Cömert, I. ve Kayıran, S. M. (2010). Çocuk ve ergenlerde internet kullanımı. *Çocuk Dergisi*, 10(4), 166-170.
- Tatlı, A.(2018), *Öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeylerinin bilgi okuryazarlığı ile internet ve bilgisayar kullanım özyeterlikleri bağlamında değerlendirilmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Tavşancıl E. Aslan A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2014). *Dijital, etik, hukuk, sorumluluk*. [Çevrim-içi: <http://www.tdk.gov.tr>], Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019.

- Tenkoğlu, H. (2017) *Fen bilimleri dersinde teknoloji entegrasyon matrisi modelinin öğrencilerin teknoloji standartları, yansıtıcı düşünme becerileri ve akademik başarılarına etkisi*. Amasya Üniversitesi: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Toran, M. Ulusoy, Z. Aydın, B. Deveci, T. Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24, 2263-2278.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2013). *06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya*.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2018). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, S.27819.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, S. 30574.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019). *İstatistik verileri*. [Çevrim-içi: [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1028](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028)], Erişim Tarihi: 15.09.2019.
- Türkyılmaz, M. ve Başarmak, U. (2011). Ana dil öğretiminde hipermetin kullanımının okuduğunu anlamaya etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 197-212.
- Unicef (2017). *Dijital bir dünyada çocuklar. Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*, Newyork.
- UYVAL, M. (2006). Medya ve şiddet. Gümüsoğlu F. (Ed.). *Terör, şiddet ve toplum* (s.21-29). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Vizenor, K. V. (2013). *binary lives: digital citizenship and disability participation in a user content created virtual world*. Doctoral Dissertation, University at Buffalo, New York.
- We Are Social and Hootsuite (2019). *İnternet kullanımı ve sosyal medya istatistikleri*. [Çevrim-içi: <https://dijilopedi.com/2019-internet-kullanimi-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>], Erişim Tarihi: 19 Haziran 2019.

- Yang, C-K. Choe, B-M. Baity, M. Lee, J-H. and Cho, J-S. (2005). SCL-90-R and 16PF Profiles of Senior High School Students With Excessive İnternet Use. *Canadian Journal of Psychiatry*. 50(7), 407.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz F. ve Ersoy A. (2012). Beşinci sınıf öğrencileri arasındaki dijital bölünmenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Diyarbakır ili örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8(1), 29-42.
- Young, K. S. (2004). İnternet addiction: a new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 415.
- Yücel, G. Şan, Ş. (2018). Dijital oyunlarda bağımlılık ve şiddet: Blue Whale ( Mavi Balina) oyunu üzerinde bir inceleme. *Online Academic Journal of Information Technology*, 9, 32.
- Zeydan, Ö. (2006). *Kişisel bilgisayarlar ve internet güvenliği*. İnet-tr'06-XI Türkiye'de İnternet Konferansı, 21-23 Aralık 2006, Ankara, Türkiye.



## EKLER

### **EK 1. Görüşme Formu**

Değerli katılımcı, bu çalışmanın amacı “özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına” yönelik düşüncelerini ortaya koymak ve bu görüşleri karşılaştırmaktır. Araştırma raporunda gerçek isminiz belirtilmeyecek, bunun yerine takma isimler ya da kodlamalar kullanılacaktır. Araştırmanın herhangi bir bölümünde kayıtları dinleme ve gözden geçirme hakkınız vardır. Şimdiden vereceğiniz samimi ve içten cevaplardan dolayı teşekkür ederim.

**1.** Kendinizden kısaca bahseder misiniz? (yaş, sınıfı, baba mesleği, anne mesleği, hobileri, ilgileri, boş zamanda yaptıkları...)

**2.** İnternet kullanıyor musunuz? İnternete hangi araçlarla (telefon, bilgisayar...) bağlanıyorsunuz? İnterneti hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? İnternet kullanımı hakkında herhangi bir eğitim aldınız mı? (almıyorsanız nerde ve ne zaman aldınız?) Açıklar mısınız?

**3.** İnternet ortamında sahip olmanız gereken sorumluluklar hakkında bilginiz var mı? Açıklar mısınız? (başkalarına hakaret etmemek, haksızlık etmemek, özel yaşama müdahale etmemek gibi...)

**4.** İnternette alışveriş yapıyor musunuz? Hangi sıklıkla alışveriş yapıyorsunuz? İnternette güvenli bir alışveriş yapmak için nelere dikkat edilir açıklar mısınız?

**5.** İnternet ortamında doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak için nasıl bir stratejiden yararlanırsınız? Kısaca açıklar mısınız? (Gazete, televizyon ve İnternet gibi farklı medyada doğru ve güvenilir bilgiye erişme yolları, arama yapmanın püf noktaları)

6. İnternet ortamında sahip olduğunuz haklar hakkında bildiklerinizi açıklayabilir misiniz?
7. İnternet aracılığıyla başka kişilerle (tanıdık ya da yabancı) görüşür müsünüz? Kimlerle görüşüyorsunuz? İnternet aracılığıyla iletişim kurarken nelere dikkat edersiniz? Açıklar mısınız?
8. İnternetteki bilişim suçları hakkında bilgi sahibi misiniz? ( yasadışı organ ve uyuşturucu satışı, intihara meyilli hale getiren web siteleri ve kumar gibi faaliyetleri içerenler) Bu tür suçlara bulaşmamak için nelere dikkat edersiniz? Açıklar mısınız?
9. İnternetteki maruz kaldığınız veya tanık olduğunuz bir bilişim suçunda başvuracağınız kurum/kuruluşlar hakkında bildiklerinizi açıklar mısınız?
10. İnternet kullanırken güvenliğinizi nasıl sağlıyorsunuz? İnternet güvenliği hakkında neler biliyorsunuz? İnternet kullanırken güvenliğinizi tehdit eden bir durumla karşılaştınız mı? Açıklar mısınız?
11. Aşırı İnternet kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunları hakkında bilginiz var mı? Varsa bu sorunların üstesinden gelmek için nasıl bir yol izlediğinizi açıklar mısınız?

## Ek 2. Görüşme İzni



T.C.  
EDREMİT KAYMAKAMLIĞI  
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 38352188-100-E.10159283  
Konu :Tez Çalışması Öğrencilerle  
Görüşme İzni

23.05.2019

EDREMİT İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : Beyhan TAN'ın 22.05.2019 tarihli dilekçesi.

İlgi dilekçe gereği, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi anabilim dalında yüksek lisans yapmakta olan Beyhan TAN'ın "Özel Okul ve Devlet Okulu Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Kavramına Yönelik Görüşlerinin Karşılaştırılması" konulu çalışması için TOKİ Memur-Sen Mehmet Akif İnan Ortaokulu 8. Sınıf öğrencileriyle görüşme yapmak istemesi Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Mehmet Bakır BEDEVİOĞLU  
İlçe Milli Eğitim Şube Müdürü

OLUR

<..>

Ihsan KESKİN  
İlçe Milli Eğitim Müdürü

Edremit İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü  
Eminpaşa Mahallesi İpek yolu Bulvarı 304/D-4  
Elektronik Ağ:Edremit65.meb.gov.tr  
e-posta: Edremit65@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Gülşah ÇUHATUTAR  
Tel: (0 432) 312 24 35  
Faks: (0 432) 312 24 35



YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
Eğitim Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
Eğitim Bilimler Enstitüsü

17.12.2019

Tez Başlığı / Konusu

Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin  
Dijital Medyadaki Kapsamında İncelenmesi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 62 sayfalık kısmına ilişkin, 17.12.2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tercihli intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11 (On bir) dir.

**Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:**

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayımlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

17.12.2019

Beyhan TAN  
Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Beyhan TAN  
Öğrenci No : 134403024  
Anabilim Dalı : Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı  
Programı : Eğitim Programları ve Öğretim  
Statüsü : Y. Lisans  Doktora

DANISMAN  
Prof. Dr. İsmail MEREY

17.12.2019

ENSTİTÜ ONAYI  
Y. GÜNÖZÜR

17.12.2019

Serveci

Enstitü Sekreteri